

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ 1941–1944

Στις 4 Μαΐου 1941, ο Αδόλφος Χίτλερ (Adolf Hitler) εκφώνησε στη γερμανική Βουλή (Reichstag) λόγο με την ευκαιρία της επιτυχούς ολοκλήρωσης των επιχειρήσεων της Βέρμαχτ (Wehrmacht) στον βαλκανικό χώρο. Επρόκειτο για έναν λόγο θριάμβου, όπου εξήρε τη γενναιότητα του Γερμανού στρατιώτη αλλά ταυτόχρονα και τη γενναιότητα των Ελλήνων που είχαν αντιμετωπίσει τους προηγούμενους μήνες επιτυχώς την Ιταλία και είχαν υποταχτεί εξουθενωμένοι μπροστά στην ανωτερότητα της πολεμικής μηχανής του Γ' Ράιχ. Αν και ο Χίτλερ δεν παρέλειψε να εκφράσει όχι μόνο τον θαυμασμό του για τη μαχητικότητα του ελληνικού στρατού αλλά και για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, παρ' όλα αυτά εμφανίστηκε έτοιμος να προχωρήσει στο μούρασμα της λείας, παραχωρώντας τα μεγαλύτερα και καλύτερα κομμάτια της πττημένης χώρας στους συμμάχους του.

Η Ιταλία και η Βουλγαρία, η πρώτη πττημένη από την αναμέτρησή της με την Ελλάδα και η δεύτερη θεατής του πολέμου, ήταν οι μεγάλες κερδισμένες της νίκης των γερμανικών όπλων. Ο Χίτλερ κράτησε, στο τυπικό σκέλος της τουλάχιστον, την υπόσχεση που είχε δώσει στον Μπενίτο Μουσολίνι (Benito Mussolini), αναγνωρίζοντας το ιταλικό προβάδισμα στην κατεχόμενη Ελλάδα (*preponderanza*). Αμέσως μετά το τέλος των επιχειρήσεων το μεγαλύτερο τμήμα της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας βρέθηκε υπό ιταλική στρατιωτική κατοχή, ενώ στις περιπτώσεις των μελλοντικά προσαρτούμενων περιοχών, όπως ήταν τα Επτάνησα, η παρουσία του ιταλικού στρατού συνοδεύτηκε από μέτρα άσκησης πολιτιστικής προπαγάνδας και «προετοιμασίας» του πληθυσμού για την ενσωμάτωσή τους στο φασιστικό ιταλικό κράτος. Η δε Βουλγαρία, που είχε φροντίσει να ενταχθεί επισήμως στο πλευρό των δυνάμεων του Άξονα, επιτρέποντας τη διέλευση του γερμανικού στρατού από το έδαφός της ενόψει της επίθεσης εναντίον της Ελλάδας, κέρδισε την πολυπόθητη διέξοδο στο Αιγαίο, ανα-

«Δια τον Γερμανόν στρατιώτην τίποτε δεν είναι ακατόρθωτον»: Η Ελλάδα στη δίνη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου

«Υπήρξε δι' εμέ τον Γερμανόν, ο οποίος λόγω του τρόπου της διαπαιδαγωγήσεώς μου κατά την νεαράν ηλικίαν και λόγω του βιωτικού μου επαγγέλματος βραδύτερον, έτρεφον βαθυτάτην εκτίμησιν δια τον πολιτισμόν και τας τέχνας ενός λαού, από τον οποίον εξεπορεύθη άλλοτε το πρώτον φως της ανθρωπίνης ωραιότητος και αξιοπρεπείας, δύσκολον και πικρόν να παρακολουθώ την εξέλιξιν χωρίς να δύναμαι να πράξω το ελάχιστον [...] Δια τον πτημένον και δυστυχή Ελληνικόν Λαόν αισθανόμεθα ειλικρινή λύπην. Είναι το θύμα του Βασιλέως του και μιας μικράς αποτυφλωθείσης τάξεως ηγετών. Ηγωνίσθη όμως τόσοον γενναίως, ώστε και αυτοί οι εχθροί του ακόμη δεν δύνανται να αρνηθούν την προς αυτόν εκτίμησιν».

«Πολιτικώς ενδιαφερόμεθα μόνον δια την εξασφάλισιν της ειρήνης εις τον χώρον αυτόν, οικονομικώς δε δια την αποκατάστασιν μιας τάξεως πραγμάτων, ήτις θα επιτρέψη την ανάπτυξιν της παραγωγής και κατασκευής των προϊόντων προς το συμφέρον όλων, ως και την παραγωγήν της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Αλλά πάσα ενέργεια ανταποκρίνεται τότε μόνον εις το πνεύμα μιας ανωτέρας δικαιοσύνης, όταν λαμβάνονται υπ' όψιν και τα συμφέροντα τα βασιζόμενα επί εθνογραφικών, ιστορικών αλλά και οικονομικών όρων. Εις την εξέλιξιν αυτήν όμως η Γερμανία είναι απλώς ένας ενδιαφερόμενος θεατής. Ευχαρίστως βλέπομεν ότι οι Σύμμαχοι μας δύνανται τώρα πλέον να ικανοποιήσουν τας δικαίας εθνικάς και πολιτικάς φιλοδοξίας των. [...]

Η επανόρθωσις του προσγενομένου άλλοτε εις την Βουλγαρίαν αδικήματος μας συγκινεί ιδιαίτέρως. Ανταπεδώσαμεν ούτω μίαν ιστορικήν υποχρέωσιν ευγνωμοσύνης εις τον πιστόν συμπολεμιστήν του Παγκοσμίου πολέμου, εφ' όσον ο Γερμανικός Λαός κατέσπασε δυνατήν την αναθεώρησιν αυτήν δια των όπλων του.

Το ότι η σύμμαχος μας Ιταλία αποκτά επιρροήν επί του τόσοον εδαφικώς όσον και πολιτικώς, μόνον εις αυτήν αρμόζοντα ζωτικών χώρον, αποτελεί ικανοποίησιν ανταξίαν της μεγάλης θυσίας αίματος εις την οποία υπεβλήθη χάριν του μέλλοντος του Άξονος από του Οκτωβρίου παρελθόντος έτους και εντεύθεν».

Ο Αδόλφος Χίτλερ.

λαμβάνοντας με διαταγή του Χίτλερ τη στρατιωτική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης.

Η Γερμανία παρέπεμψε, σοφά ποιούμενη, για το τέλος του πολέμου την εξέταση των απαιτήσεων των συμμάχων της για την προσάρτηση τμημάτων της ελληνικής επικράτειας. Επί του παρόντος, ο Χίτλερ θεώρησε ότι ήταν αρκετά βαρύ φορτίο για τους Έλληνες ο τριπλός διαμελισμός της χώρας τους και δεν επιθυμούσε να προσθέσει σε αυτό το φορτίο ακόμη ειδικθότερους όρους που παρέπεμπαν σε έναν οριστικό εδαφικό ακρωτηριασμό της. Αν και οι Γερμανοί κράτησαν για τον εαυτό τους στρατιωτικής σημασίας περιοχές, όπως ήταν η Θεσσαλονίκη και η ενδοχώρα της, ωστόσο η παρουσία τους στην Ελλάδα θα έπρεπε αυτό το πρώτο διάστημα να ακολουθεί τις παραπάνω δεσμευτικές παραμέτρους, ιδίως απέναντι στους Ιταλούς, αποφεύγοντας την ενεργή ανάμειξη σε ζητήματα διοίκησης και ασφάλειας. Άλλωστε, ο Χίτλερ ήταν σαφής όταν έλεγε ότι η στάση της Γερμανίας στις εξελίξεις θα έπρεπε να ήταν αυτή ενός ενδιαφερόμενου και μόνο θεατή. Τα μετέπειτα γεγονότα δε δικαίωσαν ούτε τα γερμανικά αρχικά σχέδια και πολύ περισσότερο τα λόγια του Χίτλερ.

Ο Χίτλερ και ο Μουσολίνι.

«ΕΛΛΗΝΕΣ

Ημείς οι γερμανικοί στρατιώται ερχόμεθα όχι ως εχθροί Σας. Κανένας άλλος λαός δεν αγαπά και δεν θαυμάζει τόσον την μεγάλην ιστορίαν Σας και τον πολιτισμόν Σας, όσον ο γερμανικός.

Ημείς τιμώμεν και σεβόμεθα τον ηρωισμόν Σας. Αι συμπαθείαι μας προς Σας είναι πάντα αι ιδίαι ως τότε, ότε προ πλέον από 100 χρόνων γερμανικά τάγματα εις την σειράν των αγωνιστών της ελευθερίας Σας επολέμησαν και ένας γερμανικός Βασιλόπαις, ο υπό Σας εκληχθείς νέος βασιλεύς των Ελλήνων Όθων, ίδρυσεν την κρατικήν βάσιν της ελευθερωθείσης χώρας Σας.

Όχι ως εχθροί ερχόμεθα ημείς, Έλληνες, αλλά δια να κατανικώμεν την Αγγλίαν, η οποία Σας παρεκίνησεν εις αυτόν τον παράλογον πόλεμον κατά ημών, αναγκάζοντας Σας να παραχωρήσετε εις αυτήν στρατιωτικά σπληρίγματα.

Όταν η δύναμις της Αγγλίας θα είναι αφανισμένη, τότε και Σεις θα είσθε ένας ελεύθερος, ευτυχής λαός εις μίαν ελευθέραν, ευτυχί Ευρώπην».

Αγγλική γελοιογραφία που εικονίζει τον Χίτλερ να πατά την

«[...] Κάνουν πόλεμο για να φάνε [...]»: Η πρόσληψη του εχθρού και το οικονομικό χάος της Νέας Τάξης

Κατά τη διάρκεια των εκθροπραξιών κατά μήκος της γραμμής Μεταξά, στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα τον Απρίλιο του 1941, η Βέρμαχτ προσπάθησε να διασπάσει εκ των έσω τη θέληση αντίστασης των Ελλήνων στρατιωτών και τη συνοχή του αντίπαλου στρατού, ρίχνοντας χιλιάδες προπαγανδιστικά φυλλάδια στα οποία «εξηγούσε» τους λόγους της επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Τα φυλλάδια αυτά εγκαινίασαν από τη στιγμή εκείνη την «επίθεση φιλίας» που εξαπέλυσαν οι Γερμανοί, ταυτόχρονα με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, με σκοπό να κερδίσουν συναισθηματικά και ηθικά τους αντιπάλους τους και να αποκαταστήσουν το τρωθέν, λόγω της επίθεσης, γόπτρο της Γερμανίας στην Ελλάδα. Οι ιστορικές αναγωγές που επιχειρήθηκαν σε πολλά τέτοια προπαγανδιστικά κείμενα, που ρίφθηκαν στις ελληνικές γραμμές, αποκάλυπταν τις γερμανικές απόψεις για τους λόγους διεξαγωγής της επιχειρήσεως αυτής, ενώ ταυτόχρονα άφηναν «υποσχέσεις» για το είδος της πολιτικής που θα εφαρμοζόταν έναντι των ηττημένων μετά την κατάληψη της χώρας.

Αφίσα του ΕΛΑΣ για τη γερμανική κατοχή στην Ελλάδα του

«Το υπό του γερμανικού στρατού καταληφθέν ελληνικόν έδαφος τίθεται υπό γερμανικήν στρατιωτικήν διοίκησιν. Οι στρατιωτικοί διοικηταί θα εκδώσουν τας αναγκαίας διαταγάς προς εξασφάλισιν του στρατού και δια την τήρησιν της ασφάλειας τάξεως. Εφ' όσον ο πληθυσμός θα παραμείνι ειρηνικώς, θα τον μεταχειρησθή ο στρατός καλά και θα σεβασθή την περιουσίαν του. Εφ' όσον αι τοπκαί αρχαί θα συνεργασθούν αδόλως και ειλικρινώς, θα παραμείνουν εις την αρχήν. Από την νοημοσύνην και φρόνησιν του πληθυσμού περιμένω να αποφύγη πάσας απερίσκεπτας πράξεις, παντός είδους σαμποταζ, παθητικήν ή και μάλιστα ενεργητικήν αντίστασιν εναντίον του γερμανικού στρατού. Όλαι αι διατάξεις των γερμανικών στρατιωτικών αρχών πρέπει να υπακουσθούν απολύτως. Αι γερμανικαί στρατιωτικαί αρχαί θα λυπώντο, εάν εξ αιτίας εχθρικών πράξεων του αμάχου πληθυσμού θα αναγκάζοντο να προβούν εις αυστηρώτατα αντίποινα κατά του πληθυσμού. Έκαστος ας μείνι εις τον τόπον εργασίας του και ας εξακολουθήσιν την εργασίαν του. Ούτως οφείλει την πατρίδα του, τον λαόν του και τον εαυτόν του».

Μετά την επιτυχή ολοκλήρωση των επιχειρήσεων, οι διακηρύξεις για τη μακρά ελληνο-γερμανική φιλία έδωσαν γρήγορα τη θέση τους σε μια σκληρή πραγματικότητα, κατά τη διάρκεια της οποίας η κατεχόμενη χώρα κλήθηκε να πληρώσει τους νικητές αρχικά σε είδος και αργότερα να καταβάλει έναν βαρύ φόρο αίματος, σε σχέση και με τον πληθυσμό της, ως συνέπεια της θέρσης της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού να αγωνιστεί για την απελευθέρωση του από τον ξένο ζυγό.

Για τους Γερμανούς τα πρώιμα κρούσματα αντίστασης και η απειθαρχία που από την πρώτη στιγμή επιδείχτηκε στην εφαρμογή των διαταγών, όπως ήταν αυτή για την κατοχή πολεμικού υλικού και όπλων, ήταν απτές και ικανές αποδείξεις σταδιακής διαμόρφωσης ενός εχθρικού περιβάλλοντος, ώστε να μεταβάλουν πολύ γρήγορα τη στάση τους έναντι των Ελλήνων. Σε κάθε ευκαιρία λοιπόν διακήρυτταν την αποφασιστικότητά τους να προχωρήσουν στη λήψη σκληρών, από κάθε άποψη, μέτρων εναντίον ενόπλων και αμάχων για την επιβολή της θέλησης του στρατιωτικά κυρίαρχου.

Για τους Έλληνες οι πρώτες εκτελέσεις αμάχων στην Κρήτη και η λεηλασία του εθνικού πλούτου αντικατέστησαν στη συλλογική συνείδηση τον θολό μέχρι τότε θαυμασμό για τη Γερμανία με την απογοήτευση, την απέχθεια και τελικά το μίσος για τους ενοκώψαντες «βαρβάρους». Ο λογοτέχνης Γιώργος Θεοτοκάς κατέγραψε με αξιοσημείωτη γλαφυρότητα και μεστότητα στο ημερολόγιό του, από τις πρώτες ημέρες της Κατοχής,

Ο λογοτέχνης Γιώργος Θεοτοκάς κατέγραψε στο ημερολόγιό

Η στάση του πληθυσμού απέναντι στη γερμανική Κατοχή

«Ο ερχομός των Γερμανών. - Πρώτη αντίδραση του πληθυσμού η περιέργεια. Αμέσως ύστερα η απογοήτευση. Τους περίμενε πολύ πιο σπουδαίους και στην εμφάνιση και στην οργάνωση. Αγάπη για τους Γερμανούς δεν υπήρχε ποτέ στην Ελλάδα, υπήρχε όμως ανέκαθεν ένας θολός θαυμασμός από μακριά (για τη δύναμή τους, το σύστημά τους, τη σοβαρότητά τους). Η επαφή μαζί τους κλόνησε αυτόν το θαυμασμό. Η απογοήτευση κορυφώθηκε όταν άρχισαν να φέρουνται άσκημα, να πατούν τα σπίτια, τα αρπάζουν τα πάντα. Ο πληθυσμός σχημάτισε την εντύπωση πως κάνουν πόλεμο για να φάνε ό,τι βρίσκουν στις κατακτημένες χώρες, πως δε σκοτίζονται για άλλο τίποτα στον κόσμο. Άρχισε τότε να τους κοιτάζει σαν κατώτερους του».

την αλλαγή αυτή στη στάση του πληθυσμού έναντι των Γερμανών (βλ. πλαίσιο «Η στάση του πληθυσμού απέναντι στη γερμανική Κατοχή»).

Μπροστά στην προδιαγραφόμενη επισιτιστική κρίση, μέσα σε ένα γενικευμένο χάος που είχε επιφέρει η Νέα Τάξη στη χώρα, οι γερμανικές στρατιωτικές Αρχές παρέμειναν χαρακτηριστικά αδρανείς και δεν έλαβαν κανένα μέτρο για να εξασφαλίσουν την επαρκή διατροφή του πληθυσμού, καθώς ήταν φανερό πως με την πλήρη εξάρθρωση του ούτως ή άλλως ασθενούς κρατικού μηχανισμού, τον συμμαχικό ναυτικό αποκλεισμό και τη μείωση της παραγωγής, ο επικείμενος χειμώνας του 1941-42 θα ήταν εξαιρετικά δύσκολος. Αντίθετα, από τις πρώτες ημέρες εξέδωσαν διαταγές που οδήγησαν στην απομύζηση της χώρας και στη χρησιμοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της για τις ανάγκες διεξαγωγής του πολέμου προς όφελος του γερμανικού λαού και του Γ΄ Ράιχ.

Η οικονομική κατάρρευση επιταχύνθηκε από τις γερμανικές και ιταλικές μαζικές επιτάξεις προϊόντων, εμπορευμάτων και βασικών ειδών πρώτης ανάγκης, καθώς θεωρήθηκαν λάφυρα πολέμου, που έπληξαν ανεπανόρθωτα την επάρκεια αγαθών στις αγορές και οδήγησαν σε φαινόμενα αισχροκέρδειας και αλματώδους αύξησης του πληθωρισμού. Στην κυριολεξία, επρόκειτο για την εφαρμογή μιας οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες κατεχόμενες χώρες, που αντιμετώπιζε το φάσμα του λιμού και τους θανάτους από αστία ως επιβεβλημένα εκ των συνθηκών φαινόμενα και παρεπόμενα του πολέμου εφόσον αυτά λειτουργούσαν προς όφελος του γερμανικού λαού.

Παρά το ιταλικό προβάδισμα στην Ελλάδα και την επακόλουθη δυσφορία της Ρώμης για τη ληστρική συμπεριφορά του συμμάχου της, οι Γερμανοί κατέστησαν στην πράξη οι κυρίαρχοι του οικονομικού παιχνιδιού, ελέγχοντας στο σύνολό της την ελληνική οικονομία. Οι δημεύσεις, οι ενοικιάσεις ή οι πωλήσεις ελληνικών εταιρειών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων σε γερμανικές επιχειρήσεις, και ο γενικότερος ασφυκτικός έλεγχος στην παραγωγή προσέδεσαν την ελληνική οικονομία στο άρμα της πολεμικής προσπάθειας του Γ΄ Ράιχ. Από τη στιγμή λοιπόν που οι εγχώριες επιχειρήσεις παρήγαγαν για να καλύψουν τις ανάγκες της Βέρμαχτ και κυρίως για να ανταποκριθούν στις δεσμεύσεις των συμβολαίων με γερμανικές επιχειρήσεις, αποστέλλοντας την παραγωγή στη Γερμανία, σε ένα πολύ μικρότερο ποσοστό και στην Ιταλία, δεν υπήρχε περιθώριο για την ικανοποίηση των εγχώριων αναγκών και την επισιτιστική φροντίδα του πληθυσμού.

Η γερμανική επιδρομή στις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας συνδυάστηκε με μια

Αφίσα που εικονίζει τη «Νέα Τάξη» της χιτλερικής Γερμανίας.

Το πρόβλημα της πείνας αποτέλούσε μία μόνο πτυχή των

άλλη επιδρομή στα αποθεματικά της Τράπεζας της Ελλάδος. Από το 1942 οι ηγεμονικές γερμανικές απαιτήσεις για την κάλυψη των εξόδων της Κατοχής ήταν από τους κυριότερους παράγοντες της οικονομικής αφαιμάξης των κρατικών αποθεμάτων και των περιορισμένων εσόδων και οδήγησε την ελληνική οικονομία στα πρόθυρα της ασφυξίας και της κατάρρευσης. Σε καμία άλλη χώρα της κατεχόμενης Ευρώπης οι απαιτήσεις για την κάλυψη των εξόδων του στρατού Κατοχής και των γενικότερων πολεμικών συνεισφορών δεν έφτασαν να υπερκαλύψουν το εθνικό εισόδημα όσο στην Ελλάδα. Οι αυξανόμενες απαιτήσεις των Γερμανών υπό μορφή δανεισμού από την Τράπεζα της Ελλάδας προκάλεσε τη ραγδαία πτώση της αγοραστικής αξίας της δραχμής και ταυτόχρονα την αλματώδη αύξηση των τιμών. Μόλις το φθινόπωρο του 1943 το Βερολίνο αποφάσισε να λάβει κάποια μέτρα για να αποτρέψει τη συνολική κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας.

Εκτός από την άμεση «συμβολή» των κατακτητών στην επιδείνωση των οικονομικών μεγεθών, οι ίδιες οι συνθήκες της Κατοχής ήρθαν να επιβαρύνουν ακόμη περισσότερο το ήδη βεβαρημένο οικονομικό περιβάλλον. Η τριπλή Κατοχή που επιβλήθηκε στη χώρα και η δημιουργία τριών ζωνών Κατοχής κατέστησαν αδύνατη την επικοινωνία, επηρεάζοντας ριζικά τις απρόσκοπτες εμπορικές συναλλαγές και τις μεταφορές ζωτικών προϊόντων για τη διατροφή του πληθυσμού. Οι κατεξοχίτη παραγωγικές περιοχές, όπως ήταν η Μακεδονία, αποκόπηκαν από τις μη παραγωγικές περιοχές, στις οποίες συγκαταλέγονταν και τα νησιά, κυρίως δε από τα μεγάλα αστικά κέντρα της Αθήνας και του Πειραιά, γεγονός που προκάλεσε σε μεγάλο βαθμό τον λιμό του πρώτου χειμώνα της Κατοχής και τους χιλιάδες θανάτους από την πείνα.

Στη δραματική επιδείνωση της επισιτιστικής κατάστασης συνετέλεσε αναμφίβολα και η αδυναμία του κράτους να ελέγξει την παραγωγή και να επιβάλει στους παραγωγούς την εφαρμογή των νόμων για την παράδοση των προϊόντων. Όταν άρχισαν να ανεβαίνουν οι τιμές και να καλπάζει ο πληθωρισμός, οι τελευταίοι ήταν σε θέση να πουλήσουν την παραγωγή τους σε καλύτερες τιμές ή να τη διοχετεύσουν στη διαδεδομένη μαύρη αγορά, κερδίζοντας ασφαλώς πολύ περισσότερα από τις καθορισμένες τιμές του κράτους. Έτσι, η μαύρη αγορά έγινε, με την εξάρθρωση των κρατικών μηχανισμών ελέγχου, την αποτυχία συλλογής της παραγωγής και της κεντρικής διαχείρισής της, την αδιαφορία των Αρχών Κατοχής για την πείνα και τους θανάτους, η σημαντικότερη πηγή

Γερμανικά τανκς στην Ακρόπολη.

«Το παιδί είναι το Εθνικό κεφάλαιο, το μέσον της διατηρήσεως του Έθνους, το μέλλον της φυλής. Σε τίποτα δεν θα ωφελήσω ο αγώνας που καταβάλλει ο καθένας μας σήμερα για τη συντήρηση μόνο του εαυτού του και των παιδιών του. Όσοι περιορίζονται εγωιστικά σε τέτοιο αγώνα κάνουν το μεγαλύτερο κακό στον εαυτό τους και στο Έθνος, συντελούν στην καταστροφή της φυλής, γιατί αυτή δεν θα διατηρηθεί με τα ολίγα άτομα, τα οποία θα επιζήσουν, αλλά με τη σωτηρία του συνόλου εκείνου που αποτελεί τη διαιώνιση και τη συνέχιση της φυλής. Μέσα στο σάλο που μας αναστάτωσε και δημιούργησε εξαιρετικές συνθήκες που απειλούν την ολοκληρωτική μας καταστροφή, δεν πρέπει να σκεφτόμαστε και να ενεργούμε εγωιστικά [...] Έχομεν την ιερήν υποχρέωση, πλάι από τις απεγνωσμένες προσπάθειες που καταβάλλουμε για τη σωτηρία του εαυτού μας και της οικογενείας μας, να μεριμνήσουμε και για το σύνολο. Όποιος είναι σε θέση να κάμει σήμερα κάτι για το σύνολο και δεν το κάμνει, διαπράττει τη μεγαλύτερη προδοσία κατά του Έθνους [...] Και η σωτηρία του Έθνους είναι σήμερα το παιδί. Για να προλάβουμε, όσο είναι ακόμα καιρός, την κατάπτωση και εξαφάνιση, επιβάλλεται να παρέχουμε στο Ελληνόπουλο όλες εκείνες τις ζωικές ουσίες που είναι απαραίτητες για τη σωματική του ανάπτυξη. Αλλά πολύ εύκολο είναι να αντιληφθούμε ότι η πιθανότητα των παιδιών στερείται και από τα στοιχειωδέστερα μέσα διατροφής και κινδυνεύουν από μέρα σε μέρα, και μαζί με αυτά διατρέχει τον έσχατο κίνδυνο και το σύνολο του Έθνους. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός κάμνει θερμή έκκληση στα πατριωτικά αισθήματα κάθε Έλληνα και καλεί όλους, όσοι έχουν τα μέσα να αναλάβουν τη διατροφή ενός ή δύο παιδιών παρέχοντας σ' αυτά την ημερησία τροφή, με την πλήρη βεβαιότητα ότι με τη φιλόνητη αυτή ενέργεια προσφέρει ύψιστες εθνικές υπηρεσίες. Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός είναι σε θέση να εκτιμήσει την έως τώρα συμβολή της κοινωνίας στο έργο του και είναι βεβαίωτος ότι θα προθυμοποιηθούν και πάλιν όλοι στην έκκλησή του αυτή και δεν θα μείνουν ούτε ένας πολίτης αμέτοχος στην ιερή αυτή Εθνική υποχρέωση. Καλεί όλους, που είναι σε θέση να διατρέφουν παιδί, να δηλώσουν αμέσως στο Τμήμα Εθελοντών Αδερφών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού [...] και αυτός θα φροντίσει να αναθέσει στον καθένα το παιδί που έχει ανάγκη από διατροφή. Σώσετε το παιδί!! Συντελέσετε στη σωτηρία του Έθνους και της φυλής. Οι στιγμές είναι κρίσιμες. Στα χέρια σας είναι η διατήρηση του αιωνίου και αθανάτου Έθνους μας. Θα επισύρετε για πάντα την Εθνική ευγνωμοσύνη. Σώσετε το Ελληνόπουλο».

εξεύρεσης των αναγκών για μια υποτυπώδη συντήρηση του πληθυσμού. Τα δεινά που επισώρευσε στον ελληνικό λαό η πείνα συνιστούσαν μία μόνο παράμετρο της ανεξέλεγκτης βίας που ασκήθηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής κυρίως εις βάρος των αμάχων. Με άλλα λόγια υπήρχαν πολλά διαθέσιμα μέσα στην κατασταλτική και τρομοκρατική φαρέτρα των κατοχικών Αρχών, η εφαρμογή των οποίων οδήγησε τελικά στον θάνατο εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες. Ιδιαίτερα το διάστημα 1943-44 η βία και τα δρακόντεια μέτρα προκάλεσαν έναν πρωτοφανή κύκλο αίματος που στήριξε την εθνικοσοσιαλιστική αντίληψη για τους καθαρά στρατιωτικούς αλλά και φυλετικούς στόχους του πολέμου και τους τρόπους επίτευξής τους.

«Ο καθένας στη ζώνη Κατοχής του είναι ελεύθερος να κάνει ό,τι θέλει»:

Ο Άξονας απέναντι στο εβραϊκό ζήτημα και την Αντίσταση

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των Γερμανών και των Ιταλών για το προβάδισμα στον έλεγχο και την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας δεν ήταν το μοναδικό πεδίο σύγκρουσης που απειλούσε τις σχέσεις μεταξύ των δύο συμμάχων. Η συνεργασία και γενικά η συμμαχία δοκιμάστηκε σε πολλά ζητήματα μέσα στα δύο χρόνια της κοινής τους παρουσίας στην Ελλάδα (Απρίλιος 1941-Σεπτέμβριος 1943), καταδεικνύοντας πολλαπλώς ότι μόνο αγαστή δεν ήταν και ότι πίσω από τις τυπικές συμφωνίες για τα θέματα διοίκησης και κατοχής υπήρχε μια διαφορετική αντίληψη για τον τρόπο προσέγγισης και κυρίως για τους προσφορότερους τρόπους αντιμετώπισης μιας σειράς προβλημάτων που επρόκειτο πολύ γρήγορα να αναδυθούν στην επιφάνεια. Αν στην περίπτωση των ελληνικών επιχειρήσεων και των εγκαταστάσεων Βιομηχανικού ενδιαφέροντος υπήρξαν τελικά κοινά σημεία επαφών και η θέληση για κινησεις καλής θέλησης από γερμανικής πλευράς, με σκοπό την άρση των παρεξηγήσεων μέσω μιας δικαιότερης διανομής των κομματιών της «πίτας», ενώπιον των κρίσιμων ζητημάτων οι διαφορετικές προσεγγίσεις έδειχναν και τις διαφορετικές πολιτικές, με άλλα λόγια την αδυναμία χάραξης μιας κοινής κατοχικής πολιτικής. Ο τρόπος με τον οποίο Ιταλοί και Γερμανοί χειρίστηκαν τα ζητήματα αυτά ήταν αποτέλεσμα μιας γενικότερης διαφοροποίησης που εμφανώς υφίστατο μεταξύ Ρώμης και Βερολίνου αναφορικά με την ιδεολογία του πολέμου και κατ' επέκταση με την ιδεολογία και την κοσμοθεωρία

Η μαύρη αγορά αποτέλεσε συνήθη πρακτική εξεύρεσης

Ο Αδόλφος Άχμαν.

μεταξύ του φασιστικού και του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους.

Εκεί όπου δοκιμάστηκαν για πρώτη φορά σοβαρά οι αντοχές της γερμανοιταλικής συμμαχίας ήταν στον τρόπο αντιμετώπισης του εβραϊκού ζητήματος στην Ελλάδα. Αν και οι υπηρεσίες του Αδόλφου Άιχμαν (Adolf Eichmann) ήταν προετοιμασμένες να προχωρήσουν ήδη από το 1942 στην εφαρμογή της Τελικής Λύσης (σχέδιο βιολογικής εξόντωσης των Εβραίων), περιλαμβάνοντας και τους Έλληνες Εβραίους, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν έγινε γιατί προϋπέθετε τη συγκατάθεση της ιταλικής πλευράς, υπό τον έλεγχο της οποίας βρισκόνταν οι σημαντικότερες και πολυπληθέστερες, μετά της Θεσσαλονίκης, εβραϊκές κοινότητες.

Απέναντι στις γερμανικές προσπάθειες να αναληφθεί μία από κοινού δράση των δύο συμμάχων εναντίον των Εβραίων όλης της Ελλάδας, ο Ιταλός πληρεξούσιος στην Ελλάδα Πελεγκρίνο Γκίτζι (Pellegrino Ghigi) τοποθετήθηκε καταρχάς αρνητικά. Μάλιστα, ζήτησε να εξαιρεθούν οι Εβραίοι ιταλικής υπηκοότητας σε περίπτωση κατά την οποία οι Γερμανοί ήταν αποφασισμένοι να εφαρμόσουν τα αντισημιτικά μέτρα μόνο εναντίον των θεσσαλονικέων Εβραίων, τονίζοντας χαρακτηριστικά «ότι το αντίστοιχο μέτρο δεν είχε εφαρμοστεί ακόμη ούτε στο εσωτερικό της ίδιας της Ιταλίας».

Η είδηση της αρνητικής στάσης της ιταλικής πλευράς έφτασε στο Βερολίνο από τους Γερμανούς αρμοδίους στην Αθήνα, μεταφέροντας ταυτόχρονα την επιθυμία των Ιταλών να συνεχιστούν οι συζητήσεις. Οι εκπρόσωποι του γερμανικού Υπουργείου Εξωτερικών στην Αθήνα χρησιμοποίησαν την ιταλική παρελκυστική τακτική και τάχθηκαν ανεπιφύλακτα υπέρ της επιδίωξης μιας συμφωνίας με τη Ρώμη που θα «εξασφάλιζε την από κοινού δράση», προβάλλοντας το επιχείρημα πως «μία ειδική ρύθμιση που θα περιλαμβάνει μόνο τους Εβραίους της γερμανικής ζώνης Κατοχής δεν αποτελεί την ενδεδειγμένη λύση [...], καθώς, σύμφωνα με τους όρους που οι Ιταλοί έχουν θέσει, δεν είναι δυνατό να πάσουμε τους οικονομικά ισχυρούς Εβραίους της Θεσσαλονίκης ιταλικής υπηκοότητας και επιπλέον, επειδή η Αθήνα ανήκει στην ιταλική ζώνη Κατοχής, είμαστε αναγκασμένοι να μη συμπεριλάβουμε στα μέτρα τους Εβραίους που κατοικούν στην πρωτεύουσα».

Αυτή η εξέλιξη οδήγησε σε αναβολή ακόμα και της –από όλες τις πλευρές– καλά προετοιμασμένης επιχείρησης εναντίον των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, αν και αυτή είχε επανειλημμένως χαρακτηριστεί ως «επείγουσα και αναγκαία». Όμως σε καμία

περίπτωση οι Γερμανοί δεν ήταν διατεθειμένοι να απεμπολήσουν το «δικαίωμα» της μονομερούς δράσης στην υπό τον έλεγχό τους ζώνη Κατοχής, όπως, άλλωστε, παραδέχονταν και οι ίδιοι οι Ιταλοί.

Καθώς, και παρά τις συνεχείς γερμανικές διπλωματικές οχλήσεις, η ιταλική κυβέρνηση απέφευγε να τοποθετηθεί, οι αρμόδιοι για τα εβραϊκά ζητήματα στο Βερολίνο δεν άργησαν να εκφράσουν τη δυσφορία και τη δυσαρέσκειά τους γι' αυτή τη στάση της ιταλικής πλευράς, η οποία όλο αυτό το διάστημα «είχε επιδείξει απέναντι στο ζήτημα των Εβραίων της Ελλάδας ελάχιστη κατανόηση, αλλά, επίσης, και μεγάλη ευαισθησία».

Αυτή δεν ήταν η τελευταία φορά που οι ιταλικές Αρχές στην Ελλάδα είχαν δεχτεί τα πικρόχολα σχόλια των συμμάχων τους Γερμανών. Η εμφάνιση ανταρτών στα ελληνικά βουνά και ο τρόπος αντιμετώπισης του αναδυόμενου αντιστασιακού κινήματος και της μεταχείρισης των αμάχων βρέθηκαν σε όλη τη διάρκεια του 1943 πολύ ψηλά στην ατζέντα των συζητήσεων και αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεων αλλά και σημαντικό σημείο τριβής μεταξύ των δύο πλευρών. Με αφορμή τα ζητήματα αυτά οι Γερμανοί δεν παρέλειπαν να εκφράζονται υποτιμητικά για τους Ιταλούς και τη στρατιωτική ετοιμότητα και ικανότητά τους να αντιμετωπίσουν τους αντάρτες, με τη διεξαγωγή εκτεταμένων εκκαθαριστικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, δεν δίσταζαν να τους κατηγορούν ότι με τη στάση τους και την έλλειψη αποφασιστικότητας που τους διέκρινε είχαν συντελέσει στην ενδυνάμωση του αντιστασιακού κινήματος.

Μεταξύ των Γερμανών στρατιωτικών υπήρχε μια γενικότερη ομοφωνία που συνίστατο στην ανάγκη να εφαρμοστεί μία επιθετικότερη πολιτική για την επίλυση του προβλήματος των ανταρτών, ακόμα και στην περίπτωση που αυτή η πολιτική θα προκαλούσε απώλειες μεταξύ των αμάχων. Σε αντίθεση με τη γερμανική άποψη σχετικά με την εφαρμογή σκληρών μέτρων για την καταπολέμηση των ανταρτών, η ιταλική πλευρά δεν επέδειξε την ίδια αποφασιστικότητα και γενικά η στάση της ήταν σαφώς διαφοροποιημένη σε σχέση με τον χαρακτήρα των αντιποίνων που είχαν υιοθετήσει οι σύμμαχοί τους. Ενδεικτικές αυτής της διαφοροποίησης ήταν οι πιέσεις που ασκήθηκαν από τους Γερμανούς, σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, ώστε η ιταλική πλευρά να ευθυγραμμιστεί με τη γερμανική πολιτική των αντιποίνων. Από τις επαφές που είχαν οι δύο πλευρές, την άνοιξη του 1943, διαφάνηκε ξεκάθαρα η γερμανική επιδίωξη

Συμβούλιο Γερμανών στρατιωτικών κατά τη διάρκεια επιχειρήσεων

Χαρακτηριστική σκηνή από τα αμείλικτα μέτρα των Γερμανών

να ληφθούν, σε κάθε περίπτωση, αμείλικτα μέτρα και ταυτόχρονα η απροθυμία των ιταλικών Αρχών στην Ελλάδα να ακολουθήσουν το γερμανικό παράδειγμα. Έτσι, τον Απρίλιο του 1943, οι Γερμανοί προέτρεψαν τις ιταλικές στρατιωτικές Αρχές να λάβουν σκληρά μέτρα κατά των ανταρτών, με βάση το σκεπτικό πως «δεν πειράζει αν κοντά στα άλλα καταστραφεί και ένα αθώο χωριό, γιατί ένα συντονισμένο κτύπημα επενεργεί πάντα καλύτερα».

Η γερμανική θέση για την αμείλικτη αντιμετώπιση των ανταρτών και των υποστηρικτών τους στην Ελλάδα επαναλήφθηκε λίγο αργότερα σε συνάντηση που είχαν οι υπουργοί Εξωτερικών των δύο χωρών. Εκεί, ο Γερμανός υπουργός είχε την ευκαιρία να περιγράψει στον Ιταλό ομόλογό του το πλαίσιο εντός του οποίου θα έπρεπε να κινηθούν τα μέτρα στην περίπτωση της Ελλάδας: «Επίσης στην Ελλάδα θα πρέπει να συμπεριφερθούμε σκληρά, αν επιθυμούμε κάτι καλύτερο στο μέλλον για τους Έλληνες. Υπάρχει η άποψη ότι ο διαλυμένος ελληνικός στρατός θα έπρεπε να μεταφερθεί αστραπιαία από την Ελλάδα και ότι κάποιος θα έπρεπε να δείξει στους Έλληνες με σιδηρά πειθαρχία ποιος ήταν ο κύριος στη χώρα τους. Αυτού του είδους τα σκληρά μέτρα είναι απαραίτητα, αν κανείς διεξάγει πόλεμο με τον Στάλιν, έναν πόλεμο όχι ιπποτικό, αλλά έναν κτηνώδη πόλεμο εξόντωσης».

Όμως, τις γερμανικές πιέσεις και τις διαφορετικές απόψεις που εξέφρασαν Ιταλοί τοπικοί διοικητές, όπως συνέβη με τη στρατιωτική ηγεσία των ιταλικών στρατευμάτων στην Ήπειρο, η ανώτερη ιταλική διοίκηση στην Αθήνα εξακολούθησε να παρουσιάζεται συγκρατημένη όσον αφορά τη λήψη δραστικών μέτρων κατά του πληθυσμού. Σύμφωνα με τον διοικητή της 11ης Στρατιάς, στρατηγό Γκουίντο ντέλα Μπονά (Guido dela Bona), τα όποια μέτρα θα έπρεπε να στρέφονταν άμεσα εναντίον των ανταρτών και όχι εναντίον του άμαχου πληθυσμού, δηλαδή θα έπρεπε να πλήξουν το πρόβλημα στη ρίζα του.

Η δεινή πολιτική και στρατιωτική κατάσταση στην οποία περιήλθε η Ιταλία από το καλοκαίρι του 1943, έθεσε στο περιθώριο τις όποιες ιταλικές επιφυλάξεις, δίνοντας το προβάδισμα στη γερμανική πλευρά. Στις 28 Ιουνίου, το στρατηγείο του Χίτλερ εξουσιοδότησε τους στρατιωτικούς διοικητές και όλες τις μονάδες στην Ελλάδα να προχωρήσουν σε άμεσα και συντονισμένα αντίποινα ακόμα και στις ελεγχόμενες από τους Ιταλούς περιοχές της Ελλάδας. Την ίδια ημέρα, η Ανώτατη Διοίκηση Στρατού εξέδωσε

την ακόλουθη διαταγή: «[...] Επίσης, στις κατεχόμενες από τους Ιταλούς περιοχές θα πρέπει να ληφθούν άμεσα και συντονισμένα αντιποινια, μετά από επιθέσεις και δολιοφθορές, για τον εκφοβισμό του πληθυσμού και την αποκατάσταση του κύρους του γερμανικού στρατού. Ο Φύρερ αναμένει τα μέτρα αυτά να εφαρμοστούν απαρέγκλιτα και με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να επιδράσουν στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού».

Τα επιτελεία των διαφόρων μονάδων φρόντισαν, ταυτόχρονα, να επιστήσουν την προσοχή στους Γερμανούς στρατιώτες για τους κινδύνους που έκρυβαν οι επιχειρήσεις εντός των ιταλοκρατούμενων περιοχών: «Είναι αναγκαίο να αντιταχθούμε με κάθε τρόπο στην ευρέως διαδεδομένη άποψη που υπάρχει στο στράτευμα, ότι οι συμμορίες στρέφονται αποκλειστικά εναντίον των Ιταλών. Απλώς μέσα από τη φαινομενικά διαφορετική τοποθέτηση απέναντι στα γερμανικά και τα ιταλικά στρατεύματα Κατοχής, οι κατευθυνόμενες, από Άγγλους αξιωματικούς, συμμορίες επιδιώκουν τη διάσπαση των δυνάμεων του Άξονα. Ο Γερμανός στρατιώτης είναι δίχως αμφιβολία το ίδιο δύναμη Κατοχής και επομένως εχθρός της χώρας, όπως και ο Ιταλός [...]».

Η ιταλική συνθηκολόγηση, τον Σεπτέμβριο του 1943, κατέστησε τους Γερμανούς απόλυτα κυρίαρχους στην Ελλάδα και τους απάλλαξε από τους δεσμευτικούς ενδοισμαμούς και τις αντιρρήσεις της ιταλικής πλευράς. Πλέον, μπορούσαν ανεμπόδιστα να αποφασίσουν για την εφαρμογή μιας συνολικής πολιτικής για όλη την Ελλάδα σε ζητήματα απέναντι στα οποία είχαν τηρήσει εξαρχής αμειλικτη στάση. Μετά την εκρίζωση της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης (Μάρτιος-Αύγουστος 1943) ακολούθησαν οι υπόλοιπες στην ηπειρωτική και νησιωτική χώρα, άλλοτε με μεγαλύτερη και άλλοτε με μικρότερη επιτυχία· αναφορικά δε με την αντιμετώπιση της αντίστασης και κατ' επέκταση με το είδος της μεταχείρισης των αμάχων οι Γερμανοί δεν παρέκκλιναν από τις δρακόντειες διαταγές της ηγεσίας του στρατού που στηρίζονταν και στηρίζαν τη διεξαγωγή ενός ολοκληρωτικού πολέμου. Με άλλα λόγια οι άμαχοι έγιναν μέρος του προβλήματος και αντιμετωπίστηκαν ανάλογα από τον τακτικό στρατό και σε μεγαλύτερο βαθμό από τις μονάδες των μάχιμων SS (*Schutzstaffel* = Αποσπάσματα Προστασίας).

«Δυστυχώς δεν είναι δυνατό να τους αποκεφαλίσουμε όλους»:

Η γερμανική πολιτική των αντιποίνων και η αντιμετώπιση των αμάχων

Στις 9 Δεκεμβρίου 1943, ο «επιτελάρχης του στρατιωτικού διοικητή νοτιοανατολι-

Γερμανικά στρατεύματα στην Κέρκυρα μετά τη συνθηκολό-

κής Ευρώπης» (*Wehrmachtbefehlshaber Südost*), στρατηγός Άουγκουστ Βίντερ (August Winter), αποτύπωσε με τον καλύτερο τρόπο, σε σχετική έκθεσή του, τις γερμανικές απόψεις αναφορικά με την εξάλειψη του ανταρτικού κινδύνου και τη γενικότερη στάση που θα έπρεπε να τηρήσουν οι δυνάμεις Κατοχής απέναντι στον άμαχο πληθυσμό.

Υπό την πίεση του «Ειδικού Πληρεξούσιου του Υπουργείου των Εξωτερικών για τη νοτιοανατολική Ευρώπη» (*Sonderbevollmächtigten des Auswärtigen Amts für den Südosten*), Χέρμαν Νώυμπαχερ (Hermann Neubacher), ο Βίντερ και οι υπόλοιποι συνάδελφοί του στρατιωτικοί εμφανίστηκαν πρόθυμοι να αποδεχτούν τις νέες πολιτικές πρωτοβουλίες και να προσαρμόσουν σ' αυτές την έως τότε επίσημα ακολουθούμενη γραμμή των αντιποίνων (*Repressalien* ή *Sühnenmassnahmen* ή *Vergeltungsmassnahmen*). Μέσα σε λίγες σειρές ο Βίντερ συνόψισε όσα είχαν συμβεί μέχρι τότε στην κατεχόμενη Ελλάδα, όταν δηλαδή τα γερμανικά τμήματα καλούνταν να απαντήσουν σε προηγούμενες επιθέσεις των ανταρτών: «Δυστυχώς δεν είναι δυνατό να τους αποκεφαλίσουμε όλους. Όταν, όμως, προχωρεί κανείς σε αντίποινα, πρέπει να συλλαμβάνει τους πραγματικά ενόχους και ομήρους και όχι να ισοπεδώνει χωριά που δεν έχουν απολύτως καμία σχέση [με τα συμβάντα]. Αυτό απλώς οδηγεί στον πολλαπλασιασμό των συμμοριών [...]».

Η αντιμετώπιση της αντίστασης σε μία κατεχόμενη χώρα, όπως ήταν η Ελλάδα, με τη χρησιμοποίηση του άμαχου πληθυσμού ως εξιλαστήριου θύματος, δεν αποτελούσε μία νέα στρατιωτική τακτική στο πλαίσιο ενός διεξαγόμενου πολέμου. Εκείνο που στην πραγματικότητα αποτελούσε «καινοτομία» από την πλευρά των στρατευμάτων του Γ΄ Ράιχ, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, ήταν η συχνότητα με την οποία οι στρατιώτες της Βέρμαχτ προσέφευγαν σε αντίποινα για να αντιμετωπίσουν την αναδυόμενη αντίσταση στις κατεχόμενες χώρες της Ευρώπης. Με άλλα λόγια, τα αντίποινα συνιστούσαν για την ηγεσία του Γ΄ Ράιχ αναπόσπαστο κομμάτι μιας στρατιωτικής τακτικής, δομημένης πάνω σε πρακτικές και λογικές που απέρρεαν από το καθεστώς του Εθνικοσοσιαλισμού και η οποία θεωρούσε τους αμάχους δυνάμει εχθρούς και συνεχή απειλή για τους στρατιώτες. Μάλιστα οι σχετικές αποφάσεις ελήφθησαν από την ίδια την ανώτατη ηγεσία και κοινοποιήθηκαν με διαταγές προς τους τοπικούς στρατιωτικούς διοικητές. Έτσι, για πρώτη φορά στην μέχρι τότε ιστορία των πολεμικών συρράξεων, η προσφυγή σε αντίποινα είχε την επίσημη αποδοχή και κάλυψη της ηγεσίας του στρατού που, στην περίπτωση της Εθνικοσοσιαλιστικής Γερμανίας, αποφάσιζε και για

Γερμανικές δυνάμεις Κατοχής σε χωριό της ελληνικής υψίθρου.

Προπαγανδιστική αφίσα της γερμανικής αεροπορίας.

την πολιτική τύχη της χώρας.

Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι τα αντίποινα δεν συνιστούσαν το έσοχατο, αλλά το πρωταρχικό και βασικό μέσο που είχαν στη διάθεσή τους οι γερμανικές κατοχικές δυνάμεις, μέσο στο οποίο προσέφευγαν ως επακόλουθη αντίδραση στην παρενοχλητική δράση των ανταρτών. Εξαρχής λοιπόν τα αντίποινα συνδέθηκαν με την ύπαρξη του αντιστασιακού κινήματος και παρακολούθησαν σε συχνότητα την ενδυνάμωση του τελευταίου, όπως αυτό εκδηλώθηκε με τη διενέργεια επιθέσεων εναντίον των δυνάμεων Κατοχής. Χωρίς αντίσταση δεν θα υπήρχαν και αντίποινα ή μήπως τα αντίποινα αποτελούσαν ένα όπλο άσκησης τρομοκρατίας από την πλευρά των Γερμανών, το οποίο στρεφόταν γενικά εναντίον του συνόλου του πληθυσμού, ανεξάρτητα από τη συμμετοχή του σε αντιστασιακές ενέργειες; Με άλλα λόγια, μήπως τα αντίποινα ήταν στην ουσία αναπόσπαστο τμήμα της κατοχικής στρατιωτικής πολιτικής, μιας πολιτικής του τρόμου, που έβρισκε την αιτιολόγησή της στην αντίπαλη πλευρά; Και αντίστροφα, μήπως η άλλη πλευρά, δηλαδή το **Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ)** και το στρατιωτικό του σκέλος **Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ)** έβλεπαν στα αντίποινα τον μοχλό άσκησης πίεσης στο κομμάτι εκείνο του πληθυσμού που έδειχνε απρόθυμο να συνδράμει τους αντάρτες, εκδηλώνοντας μ' αυτόν τον τρόπο και την ιδεολογική αντίθεσή του στον συγκεκριμένο φορέα αντίστασης;

Το εγχείρημα της αναζήτησης απαντήσεων στα παραπάνω ερωτήματα οδηγεί αναπόφευκτα στις απαρχές εκδήλωσης του ανορθόδοξου αυτού πολέμου φθοράς· εκεί όπου όμως δεν είναι καθόλου ευδιάκριτοι οι σκοποί και οι επιδιώξεις των δύο αντιπάλων στρατοπέδων ή καλύτερα εκεί όπου τα αντίποινα ήταν πράγματι για πρώτη και τελευταία φορά άκρως λειτουργικά.

Μετά το τέλος της μάχης της Κρήτης και της κατάληψης του νησιού, οι γερμανικές δυνάμεις προέβησαν σε εκτεταμένα αντίποινα, τα πρώτα στην κατεχόμενη Ελλάδα, που οδήγησαν στη μερική ή ολική καταστροφή πολλών χωριών στις επαρχίες Κυδωνιάς και Σελίνου του νομού Χανίων, ανάμεσά τους η Κάντανος, ο Σχοινές, ο Κυρτομάδος, ο Γαλατάς, τα Περιβόλια, το Κοντομαρί, καθώς και στην ομαδική εκτέλεση εκατοντάδων κατοίκων τους. Τα αντίποινα αυτά, σύμφωνα με τη διατυπωθείσα γερμανική άποψη, αποτελούσαν απάντηση στην παράβαση των κανόνων διεξαγωγής του πολέμου, με τη συμμετοχή και αμάχων, πολλοί από τους οποίους θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τη

Αφίσα του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος της Γερμανίας.

Γερμανός στρατιώτης πάνω από την αναμνηστική επιγραφή που

διάπραξη ωμοτήτων σε βάρος αλεξιπτωτιστών.

Όταν το φθινόπωρο του 1941 μεμονωμένοι Γερμανοί στρατιώτες δέχθηκαν επίθεση από τις πρώτες ομάδες ένοπλης αντίστασης, που είχαν σχηματιστεί στα βουνά της Κεντρικής Μακεδονίας, η αντίδραση των Αρχών Κατοχής ήταν άμεση και ενδεικτική του τρόπου αντιμετώπισης, στο μέλλον, ανάλογων περιστατικών. Οι απώλειες που υπέστησαν οι Γερμανοί σε έμφυχο δυναμικό, οι πρώτες στην Ελλάδα, δεν απαντήθηκαν με καθιάρια στρατιωτικά μέσα εναντίον των ίδιων των δραστών, όταν μάλιστα ήταν απόλυτα εφικτό κάτι τέτοιο, κυρίως χάρη στην επάρκεια αυτών των μέσων τη δεδομένη χρονική στιγμή. Αντίθετα, δύο χωριά των Σερρών (Ανω και Κάτω Κερδύλια), τρία του Κιλκίς (Κλειστό, Κυδωνιά, Αμπελόφυτο) και ένα της Κοζάνης (Μεσόβουνο) πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος για τις πρώτες εκείνες πράξεις αντίστασης. Μεταξύ Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου 1941 η Βέρμαχτ εκτέλεσε 452 άρρενες από τα παραπάνω χωριά, τιμωρώντας μ' αυτόν τον τρόπο την υποστήριξη, κυρίως σε τρόφιμα, που παρείχαν στους αντάρτες.

Ο τρόπος με τον οποίο οι γερμανικές Αρχές επέλεξαν να αντιμετωπίσουν τα πρώτα κρούσματα αντίστασης, χτυπώντας τις βάσεις ανεφοδιασμού των αντάρτων και όχι άμεσα τους ίδιους, εκπλήρωσε και με το παραπάνω τους στόχους της στρατιωτικής ηγεσίας. Οι κάτοικοι των περιοχών, όπου είχαν κάνει την εμφάνισή τους οι πρώτοι αντάρτες, δρώντας υπό καθεστώς φόβου για τη δική τους τύχη, σε περίπτωση επανάληψης παρόμοιων περιστατικών, ανέλαβαν οι ίδιοι την προστασία των χωριών τους και συμμετείχαν ενεργά στην καταδίωξη των υπολειμμάτων των ομάδων αντίστασης. Ο αντίκτυπος των γεγονότων του φθινοπώρου του 1941 ήταν εμφανής σε όλη τη διάρκεια του 1942, όταν οι λιγοστοί αντάρτες αναγκάστηκαν να παραμείνουν κρυμμένοι, υπό ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες διαβίωσης.

Δρέποντας της καρπούς της επιτυχούς αντιμετώπισης των κρουσμάτων αντίστασης στην κατεχόμενη Μακεδονία, ο «στρατιωτικός διοικητής Θεσσαλονίκης-Αιγαίου» (*Befehlshaber Saloniki-Ägäis*) περιέγραψε το πλαίσιο στο οποίο θα κινούνταν και στο μέλλον τα γερμανικά μέτρα «ώστε να γίνει κατανοητό πως στο εξής και πέραν κάθε αμφιβολίας θα αντιμετωπιστεί κάθε προσπάθεια διασάλευσης της τάξης με την ίδια σκληρότητα, η οποία απαιτήθηκε και τον προηγούμενο Οκτώβριο».

Η λήψη σκληρών μέτρων, η οποία σύμφωνα με τον στρατάρχη Βίλχελμ Κάιτελ (Wilhelm Keitel) είχε οδηγήσει και στο παρελθόν σε επιτυχή αποτελέσματα στην προσπάθεια

Αντάρτες σε πορεία.

των μεγάλων εθνών να αυξήσουν τη δύναμή τους, θεωρήθηκε από γερμανικής πλευράς πετυχημένη συνταγή που ήταν δυνατό να επαναφέρει την ηρεμία στο εσωτερικό της κατεχόμενης χώρας, όταν αυτή ετίθετο σε κίνδυνο. Στο πλαίσιο αυτό, η διαταγή του Κάιτελ της 16ης Σεπτεμβρίου 1941 εγκαινίασε την αρχή των ποσοτικών αναλογιών, σύμφωνα με τις οποίες καθοριζόταν ότι για κάθε νεκρό Γερμανό θα εκτελούνταν 50-100 όμηροι ή, κατά τους Γερμανούς, «κομμουνιστές». Με αυτόν τον τρόπο η ηγεσία προσδοκούσε ότι θα κατέπνιγε εν τη γενέσει τους τα αντιστασιακά κινήματα στις κατεχόμενες χώρες, χρησιμοποιώντας τον τρόπο ως ικανό μέσο αποτροπής ενεργειών εναντίον των δυνάμεων Κατοχής.

Οι μαζικές εκτελέσεις αμάχων και οι πυρπολήσεις χωριών, ως απάντηση σε επιθέσεις εναντίον γερμανικών τμημάτων, θα είχαν την ίδια λειτουργικότητα και θα οδηγούσαν στα ίδια αποτελέσματα, όταν ο στρατός Κατοχής θα καλείτο να αντιμετωπίσει ένα καλά οργανωμένο και ιδεολογικά προσανατολισμένο κίνημα αντίστασης; Ασφαλώς οι συνθήκες μέσα στις οποίες εμφανίστηκαν δυναμικά στο προσκήνιο οι αντάρτες μέσα στο 1943 δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να συγκριθούν με το πρώτο διάστημα της Κατοχής. Η ανάληψη δράσης από την πλευρά του ΕΛΑΣ εναντίον των Ιταλών και δευτερευόντως των Γερμανών κατέδειξε από την πρώτη στιγμή αφενός την αδυναμία των πρώτων να επιβάλουν την τάξη στη δική τους ζώνη Κατοχής, αφετέρου την προσήλωση των δεύτερων σε δρακόντεια μέτρα κατά τα πρότυπα του 1941. Εκείνο το οποίο έμενε να αποδειχθεί ήταν η αποφασιστικότητα της στρατιωτικής ηγεσίας να αντιμετωπίσει έναν εχθρό, ένοπλο και άοπλο, για τον οποίο ήταν πεπεισμένη ότι δρούσε κατά παράβαση της διεθνούς νομιμότητας.

«Από την έναρξη της εκστρατείας εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης ξέσπασαν σε όλα τα κατεχόμενα, από τη Γερμανία, εδάφη κομμουνιστικές εξεγέρσεις. Τα συμβάντα ξεκινούν από ενέργειες προπαγανδιστικού χαρακτήρα και μεμονωμένες επιθέσεις εναντίον στρατιωτών μέχρι την ανοικτή επανάσταση και το διευρυμένο ανταρτοπόλεμο.

Θα πρέπει να εξηγήσουμε πως στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για ένα συντονισμένο και κατευθυνόμενο από τη Μόσχα μαζικό κίνημα, το οποίο ευθύνεται για τα ασήμαντα και μεμονωμένα περιστατικά στις κατά τα άλλα μέχρι τώρα ήσυχες περιοχές.

Λαμβάνοντας υπόψη την τεταμένη, πολιτικά και οικονομικά, κατάσταση στα κατεχόμενα εδάφη, θα πρέπει εκτός των άλλων να υπολογίζουμε πως είναι δυνατό εθνικιστικά και άλλα τμήματα (του πληθυσμού) να εκμεταλλευτούν αυτή την ευκαιρία, ώστε σε συνεργασία με την κομμουνιστική εξέγερση να προκαλέσουν προβλήματα στις γερμανικές δυνάμεις Κατοχής.

Εξαιτίας του γεγονότος αυτού δημιουργείται ένας ολόένα και μεγαλύτερος κίνδυνος για τη διεξαγωγή του πολέμου από γερμανικής πλευράς, που είναι αρχικά δυνατό να προκαλέσει ένα γενικευμένο κλίμα ανασφάλειας για τις δυνάμεις Κατοχής και κατ' επέκταση να οδηγήσει στην αποχώρηση δυνάμεων από τις πραγματικές εστίες αναταραχής.

Τα μέχρι τώρα μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση αυτής της γενικευμένης κομμουνιστικής εξέγερσης, αποδείχθηκαν ανεπαρκή.

Ως εκ τούτου ο Φύρερ διέταξε εφεξής να επέμβουμε παντού με τη χρησιμοποίηση των σκληρότερων μέσων για να καταστείλουμε σε σύντομο χρονικό διάστημα το κίνημα.

Μόνο μ' αυτό τον τρόπο, ο οποίος στην ιστορία της επέκτασης της δύναμης των μεγάλων εθνών εφαρμόστηκε πάντα με επιτυχία, μπορούμε να αποκαταστήσουμε και πάλι την ηρεμία.

Έτσι, θα πρέπει να ακολουθήσουμε τις εξής κατευθυντήριες οδηγίες:

α) σε κάθε εκδήλωση ανταρσίας εναντίον των γερμανικών κατοχικών δυνάμεων, ανεξάρτητα από το πώς εμφανίζονται τα περιστατικά σε κάθε περίπτωση, πρέπει να συμπεραίνουμε πως είναι κομμουνιστικής προέλευσης, β) για να καταπνίξουμε εν τη γενέσει τους τις ραδιουργίες, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε, με την πρώτη αφορμή, άμεσα τα σκληρότερα μέσα για να επιβάλλουμε την εξουσία της δύναμης Κατοχής και να αποτρέψουμε μια ενδεχόμενη επέκτασή τους. Στο σημείο αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι μια ανθρώπινη ζωή σε αυτές τις χώρες συχνά δε μετράει και ο εκφοβισμός μπορεί να επιτευχθεί μόνο με ασυνήθιστη σκληρότητα. Για εξιλασμό για την απώλεια ενός Γερμανού στρατιώτη θα πρέπει γενικά σε αυτές τις περιπτώσεις να ισχύει αναλογικά η εκτέλεση 50 - 100 κομμουνιστών. Το είδος της εκτέλεσης πρέπει να αυξάνει ακόμα περισσότερο τον εκφοβισμό. Η αντίθετη διαδικασία, δηλαδή αρχικά να προχωρούμε στην επιβολή αναλογικά ήπιων ποινών και να στηρίζουμε τον εκφοβισμό στην απειλή λήψης αυστηρότερων μέτρων, δεν ανταποκρίνεται σ' αυτούς τους κανόνες και επομένως δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται [...]».

Για τον Χίτλερ και τους επιτελείς του δεν ήταν οι Γερμανοί αυτοί που παραβίαζαν συστηματικά τις μέχρι τότε ισχύουσες διεθνείς συμβάσεις και τους κανόνες του κατά ξηρά διεξαγόμενου πολέμου, αλλά ο εχθρός στα διάφορα πολεμικά μέτωπα, ενώ στα κατεχόμενα εδάφη οι δρώντες εκτός του διεθνούς δικαίου ήταν οι αντάρτες. Οι τελευταίοι ποτέ δεν αντιμετωπίστηκαν από τους Γερμανούς ως ένας νόμιμος αντίπαλος, τον οποίο κάλυπταν οι διεθνείς συμβάσεις. Αντίθετα, εκλήφθηκαν ως ληστές και συμμορίτες, δηλαδή ως κοινοί εγκληματίες, απέναντι στους οποίους η Βέρμαχτ νομιμοποιούνταν να λάβει κάθε μέτρο, όσο σκληρό και αν ήταν αυτό, με σκοπό να επαναφέρει τον αντίπαλο στο πλαίσιο της διεθνούς νομιμότητας.

Εάν για τη νομιμοποίηση των μέτρων εναντίον των ανταρτών του ΕΛΑΣ οι Γερμανοί προσέφυγαν στις σχετικές και ταυτόχρονα ελλιπείς ρυθμίσεις του προπολεμικού διεθνούς δικαίου, για τη μεταχείριση του άμαχου πληθυσμού απαιτείτο επιπλέον η κάλυψη από την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία. Η τελευταία στήριξε την επιχειρηματολογία της στη λογική του ολοκληρωτικού πολέμου, δηλαδή στη διεξαγωγή ενός πολέμου μέχρις εσχάτων, απογυμνωμένου από ηθικούς φραγμούς, με τους αμάχους να μην αποτελούν αναπόφευκτες απώλειες, αλλά έναν ακόμη εχθρό που τις περισσότερες φορές συνεργαζόταν και βοηθούσε πρόθυμα τους αντάρτες.

Απέναντι σε έναν τέτοιο αντίπαλο ο Γερμανός στρατιώτης κλήθηκε στο εξής να δράσει χωρίς να λάβει υπόψη του τις ανθρωπιστικές αξίες, ακόμη και όταν απέναντί του βρέθηκαν ηλικιωμένοι και γυναίκοί και παιδιά. Για να μην υπάρξει καμία αμφιβολία σχετικά με την κάλυψη που θα είχε μία τέτοια συμπεριφορά από την στρατιωτική ηγεσία, εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1942 μία άκρως κατατοπιστική διαταγή (βλ. πλαίσιο «Διαταγή σχετικά με τη συμπεριφορά των Γερμανών στρατιωτών»).

Ανάλογες διαταγές, όπως η προηγούμενη, παρείχαν στους στρατιωτικούς την απαραίτητη κάλυψη και τη βεβαιότητα της ατιμωρησίας σε περίπτωση παραβίασης και αυτών ακόμα των υφιστάμενων, αρκετά ελαστικών, διαταγών για την επιβολή αντιποιώνων. Ειδικότερα, τα γερμανικά τμήματα που βρέθηκαν από το καλοκαίρι του 1943 στην Ελλάδα, ενόψει της πιθανολογούμενης ιταλικής αποχώρησης από τη χώρα και της εξόδου από τον πόλεμο, εξουσιοδοτήθηκαν να προβούν σε αντίποινα εναντίον χωριών, εάν κοντά σε αυτά δέχονταν επίθεση, άσχετα αν οι κάτοικοί τους ευθύνονταν ή όχι για την επίθεση αυτή.

Οι εκτελέσεις άμαχου πληθυσμού αποτελούσαν συνήθει-

Παρέλαση γερμανικού στρατιωτικού σώματος (Ιστορικό Μου-

Σε όλες τις περιπτώσεις, ο προβληματισμός για την αναζήτηση ευθυνών, ύστερα από επιθέσεις εναντίον του στρατού Κατοχής, υποχωρούσε σχετικά εύκολα μπροστά στη συνήθη υιοθέτηση της άποψης των στρατιωτικών ότι σε γενικές γραμμές θα έπρεπε να ληφθεί ως δεδομένη η συνεργασία του πληθυσμού με τους αντάρτες. Αυτό πρακτικά σήμαινε τη νομιμοποίηση της σύλληψης και εκτέλεσης ομήρων και της πυρπόλησης των χωριών, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις συνοδευόταν από την εκτέλεση όλων των κατοίκων τους, χωρίς να γίνεται διάκριση μεταξύ ενηλίκων και ανηλίκων, μεταξύ αντρών και γυναικόπαιδων.

Στη διαταγή της 14ης Ιουλίου 1943 για την «άμυνα και τα αντίποινα έναντι του εχθρικού πληθυσμού» ο «ανώτερος στρατιωτικός διοικητής νοτιοανατολικής Ευρώπης» (*Oberbefehlshaber Südost*), στρατηγός Αλεξάντερ Λερ (Alexander Löhr), δεν άφησε καμία αμφιβολία για τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να αντιδράσουν οι Γερμανοί στρατιώτες ύστερα από επίθεση εναντίον τους και το ποιοι θα μπορούσε να είναι οι «εύκολοι» και «διαθέσιμοι», σε κάθε περίπτωση, αποδέκτες της αντίδρασης αυτής:

Διαταγή σχετικά με τη συμπεριφορά των Γερμανών στρατιωτών

«Ο εχθρός έχει ρίξει στο συμμοριτοπόλεμο φανατικούς μαχητές, οι οποίοι έχουν εκπαιδευτεί από τους κομμουνιστές και δεν σταματούν μπροστά σε καμία πράξη βίας. Αυτό που παίζεται εδώ είναι περισσότερο και από αγώνας επιβίωσης. Η σύγκρουση αυτή δεν έχει σε τίποτε να κάνει με τη στρατιωτική τιμή ή με τις αποφάσεις των συμβάσεων της Γενεύης. Αν ο πόλεμος εναντίον των συμμοριών τόσο στην Ανατολή, όσο και στα Βαλκάνια δε διεξαχθεί με τα σκληρότερα μέσα, τότε σε σύντομο χρονικό διάστημα δεν θα επαρκούν πλέον τα διαθέσιμα μέσα για να ελέγξουμε αυτή την πανώλη. Γι' αυτό οι μονάδες έχουν το δικαίωμα και το καθήκον, σε αυτόν τον πόλεμο, να χρησιμοποιήσουν εναντίον των γυναικών και των παιδιών κάθε μέσο αν αυτό οδηγήσει στην επιτυχία. Ανθρωπιστικές επιφυλάξεις οποιουδήποτε είδους αποτελούν έγκλημα εναντίον του γερμανικού έθνους. Κανένας Γερμανός στρατιώτης, ο οποίος συμμετέχει σε επιχειρήσεις εναντίον των συμμοριών και των συνεργατών τους, δεν θα λογοδοτήσει για τη βίαιη συμπεριφορά του από πειθαρχικής και νομικής απόψεως».

«[...] Αυτή, όμως, η άποψη δεν θα πρέπει να οδηγήσει στην υιοθέτηση της θέσης σύμφωνα με την οποία, για παράδειγμα, αν σε ένα χωριό γερμανικά τμήματα δεχθούν πυρά να μην ληφθεί κανένα μέτρο γιατί δεν είναι δυνατό να ανακαλυφθούν οι ίδιοι οι δράστες. Αυτές οι περιπτώσεις θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με αντίποια, με τη μορφή της γρήγορης σύλληψης και εκτέλεσης, ακόμα καλύτερα με το δημόσιο απαγχονισμό έγκριτων προσωπικοτήτων του χωριού. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που υπάρχει η υπόνοια πως οι δράστες, κατά την επιτυχή εκτέλεση της επιχειρησής τους ή κατά την προσπάθειά τους να προχωρήσουν σε δολιοφθορά, είχαν την υποστήριξη του πληθυσμού. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο πληθυσμός υποστηρίζει τις συμμορίες».

Οι παραπάνω διαταγές αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο οι στρατιωτικοί προσέγγιζαν το ζήτημα της Αντίστασης και τις λύσεις που πρόκριναν για την αντιμετώπισή του. Επρόκειτο για προσεγγίσεις που αντιμετώπιζαν τους αμάχους ως αναπόσπαστο μέρος του προβλήματος ή καλύτερα ως ένα επιπλέον πρόβλημα που απαιτούσε δραστικές λύσεις, με την προσφυγή σε αντίποια. Με άλλα λόγια, τα γερμανικά τμήματα κατέληξαν να δρουν, με βάση τις υφιστάμενες διαταγές, σχεδόν μηχανικά, προβαίνοντας σε αντίποια εναντίον αμάχων επειδή απλώς έπρεπε να ακολουθήσουν τις διαταγές των ανωτέρων τους· διαταγές που τελικά δεν εστίαζαν στην ουσία του προβλήματος, αλλά επεδίωκαν κάθε φορά την τυφλή τιμωρία, μέσω μίας εξίσου τυφλής και σπασμωδικής ανταπόδοσης του χτυπήματος. Πέρα από την αναμφισβήτητη τρομοκρατική επίδρασή τους στο μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού, τα αντίποια κατέληξαν να αποτελούν ένα όπλο στα χέρια των κατοχικών Αρχών, το οποίο όμως δεν έπληττε εκείνους τους οποίους στην ουσία στόχευε. Ακόμα και όταν ομοιογήθηκε από ορισμένους στρατιωτικούς κύκλους ότι τελικά τα αντίποια όχι μόνο είχαν αποτύχει να καταστείλουν την Αντίσταση, δρώντας καθαρά ως μέσο τρομοκρατίας, αλλά αντιθέτως την εξέτρεφαν, δεν ήταν αρκετή αυτή η ομολογία για να μεταβάλει τον τρόπο και τη λογική άσκησης τους.

Όπως αποδείχθηκε δεν ήταν αρκετή ούτε και η πρωτοβουλία που ανέλαβε ο Νώμπαχερ, ο οποίος βρέθηκε, ύστερα από διαταγή του Χίτλερ, στην Ελλάδα και στις άλλες κατεχόμενες χώρες της Χερσονήσου του Αίμου. Στόχος του Γερμανού εντεταλμένου του Υπουργείου Εξωτερικών ήταν να συμπτύξει ένα αντικομμουνιστικό μέτωπο,

Τμήμα της γερμανικής 117 Μεραρχίας πεζικού αναπαύεται

Αφίσα για τη βαλκανική πολιτική του Χίτλερ.

δίνοντας προτεραιότητα στις πολιτικές πρωτοβουλίες, η επιτυχής έκβαση των οποίων εξαρτιόταν κατά βάση από τη στάση των στρατιωτικών.

Όπως ήταν επόμενο, οι συζητήσεις που επακολούθησαν μεταξύ των δύο πλευρών, επικεντρώθηκαν στο ζήτημα των αντιποίνων. Έπειτα από αυτές τις συζητήσεις διαφάνηκε ότι ο Νώυμπαχερ ήταν άριστος γνώστης της κατάστασης στην Ελλάδα, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί, με τους αντάρτες του ΕΛΑΣ να αποτελούν συνεχή και εντεινόμενη απειλή για την ασφάλεια των γερμανικών στρατευμάτων και τις γερμανικές Αρχές να προσφεύγουν ολοένα και συχνότερα στην πρακτική των συλλογικών ποινών. Τελικά το κείμενο της νέας διαταγής, που αποτελούσε προϊόν της συμφωνίας μεταξύ του Νώυμπαχερ και των στρατιωτικών, ανέτρεπε την έως τότε παγιωμένη πρακτική τιμωρίας, ύστερα από κάθε ανταρτική επίθεση, προβλέποντας ρητά ότι: «Η διαδικασία μετά από μία επίθεση ή δολιοφθορά από την όμορη, με το συμβάν, περιοχή να επιβάλλονται αντίποινα, σε ανήμπορους να αντιδράσουν ανθρώπους και κατοικημένες περιοχές, κλονίζει την εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη των δυνάμεων Κατοχής και εξωθεί ακόμα και το νομοταγές τμήμα του πληθυσμού να καταφεύγει στα δάση. Αυτή η μέθοδος εφαρμογής των αντιποίνων απαγορεύεται».

Παρά τις όποιες αλλαγές που πράγματι επέφερε η διαταγή του Δεκεμβρίου του 1943, άφηνε ταυτόχρονα πολλά περιθώρια για αυθαιρεσίες από την πλευρά των γερμανικών τμημάτων. Η διατήρηση όσων ίσχυαν μέχρι τότε, σε σχέση κυρίως με την παγιωμένη συμπεριφορά της Βέρμαχτ σε συνθήκες μάχης, οφειλόταν στον τρόπο με τον οποίο η Βέρμαχτ αντιλαμβανόταν τη μάχη, όταν είχε να αντιμετωπίσει έναν εν εξελίξει ανταρτοπόλεμο, καθώς και στα κριτήρια με βάση τα οποία διέκρινε τους εχθρούς από τον άμαχο πληθυσμό. Από την άλλη πλευρά, η απαγόρευση της εφαρμογής των μέτρων εξιλασμού κατά όμορων, με το οποίο συμβάν, κοινοτήτων, με στόχο να αποκατασταθεί το κύρος και το πνεύμα δικαίου του γερμανικού στρατού, οδήγησε στην απόφαση για τη σύλληψη αθώων, αλλά για τις γερμανικές Αρχές συνυπεύθυνων, καθώς αναγνωρίζονταν ως κομμουνιστές. Επιπλέον, η διαταγή παρείχε στους στρατιώτες το δικαίωμα να εκτελούν γυναίκες και παιδιά, μόνο στην περίπτωση που θα θεωρούνταν δράστες ή βοηθοί των ανταρτών. Αναφορικά όμως με τις δύο αυτές περιπτώσεις, η εγγενής αδυναμία να αναγνωρίσει κανείς στο πρόσωπο του άλλου τα αδιάκριτα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του κομμουνιστή ή να κατατάξει στην κατηγορία των ενόχων ή των αθώων γυναίκες και

Γερμανικά μηχανοκίνητα οχήματα αναζητούν αντάρτες.

Όρφανά των εκτελεσθέντων στα Καλάβρυτα.

παιδιά, άφηνε στη διάθεση του αρμοδίου στρατιωτικού διοικητή το δικαίωμα λήψης της σχετικής απόφασης. Τα παραπάνω αποτελούσαν για τον γερμανικό στρατό, αλλά φυσικά και για τον οποιονδήποτε στρατό, ένα δυσεπίλυτο αν όχι αξεπέραστο τελικά πρόβλημα. Φαίνεται όμως πως η γερμανική στρατιωτική ηγεσία είχε επιλέξει να λύσει αυτό τον *γόρδιο δεσμό*, εφαρμόζοντας τις ίδιες, με του προηγούμενου διαστήματος, μεθόδους αντιμετώπισης της αντίστασης, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τον τρόπο με τον οποίο προσπάθησε να δικαιολογήσει και τελικά να καλύψει τις περιπτώσεις καταφανούς παραβίασης των νέων διαταγών για τα αντίποινα.

Ανάμεσα στα αναρίθμητα περιστατικά μαζικών αντιποίνων και ειδικών πράξεων σε βάρος των αμάχων της περιόδου 1943-1944 θα μπορούσε κανείς να ξεχωρίσει τις περιπτώσεις των πυρπολήσεων των κωμοπόλεων των Καλαβρύτων, του Διστόμου και της Κλεισούρας. Στις 13 Δεκεμβρίου 1943 μονάδες του τακτικού γερμανικού στρατού έκαψαν σε αντίποινα τα Καλάβρυτα, ενώ την ίδια τύχη είχαν γειτονικά χωριά και οι ιστορικές μονές της Αγίας Αούρας και του Μεγάλου Σπηλαίου. Μέσα σε μια εβδομάδα εκτελέστηκαν περίπου 695

Στιγμιότυπο από την καταστροφή του Διστόμου (Αρχειο)

Απαντητική επιστολή του Στρατιωτικού Διοικητή Ελλάδας Βίλχελμ Σπάιντελ προς τον Ιωάννη Ράλλη

«Επανεξέτασα τα περιγραφόμενα γεγονότα των Καλαβρύτων. Διαπιστώθηκε ότι η σκληρή επέμβαση των στρατευμάτων, τα οποία εξοργίστηκαν εξαιτίας της ομαδικής δολοφονίας Γερμανών στρατιωτών, έλαβε χώρα μετά την επιβεβαίωση του γεγονότος πως το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού υποστήριζε τους συμμορίτες. Στο σημείο αυτό διαπίστωσα [τα ακόλουθα]:

1. Όταν τα στρατεύματα πλησίασαν στα Καλάβρυτα δέχθηκαν πυροβολισμούς από τα σπίτια; η πόλη λοιπόν καταλήφθηκε μέσα σε συνθήκες μάχης.
2. Ο πληθυσμός –και όχι κάποιοι ξένοι με την πόλη συμμορίτες– προέβη σε απίστευτες θηριωδίες. Για παράδειγμα, έριξαν τραυματίες Γερμανούς στρατιώτες σε φρέατα και πνίγηκαν. Μαρτυρικές καταθέσεις μπορούν να τα επιβεβαιώσουν όλα αυτά.
3. Τα αναφερόμενα μοναστήρια προέβαλλαν αντίσταση (αμύνθηκαν) και αναγκαστικά καταλήφθηκαν με επίθεση. Τρεις μοναχοί βρέθηκαν με τα όπλα στα χέρια. Για το γεγονός ότι στην επιχείρηση αυτή, όπως και σε ανάλογες, μαζί με τους ενόχους, οι

οποίοι τιμωρήθηκαν όπως τους άξιζε, έχασαν τη ζωή τους και αθώοι, σας εκφράζω την ειλικρινή μου λύπη. Τέτοιοι είδους επακόλουθα ενός ανταρτοπολέμου δεν είναι δυνατόν να αποφευχθούν στο σύνολό τους. Εντούτοις, καταβάλλεται προσπάθεια από τα στρατεύματα να περιοριστούν όσο αυτό είναι δυνατό. Ο πόλεμος είναι σκληρός και μπορώ ίσως με αφορμή αυτό το γεγονός να σας επισημάνω ότι ο γερμανικός πληθυσμός υφίσταται ασυγκρίτως περισσότερες και βαρύτερες απώλειες εξαιτίας των αγγλο-αμερικανικών τρομοκρατικών επιθέσεων εναντίον γερμανικών πόλεων και μνημείων πολιτισμού, κατά τη διάρκεια των οποίων μόνο αθώοι –στη μεγαλύτερη έκτασή τους γυναίκες και παιδιά– χάνουν τη ζωή τους. Λυπούμαι για τις συνέπειες αυτές που προκαλεί ο πόλεμος και στις δύο πλευρές και θέλω να σας διαβεβαιώσω ότι έκανα τα πάντα από τη θέση που βρίσκομαι και θα συνεχίσω να κάνω, για να προστατεύσω τους αθώους».

Μαρτυρία Ευδοκίας Αθαν. Τίας, κατοίκου Κλεισούρας Καστοριάς

«[...] Το απόγευμα περί ώρα 5πν μ.μ. ενώ εκαθήμεν εις το κατώφλιον της οικίας μου μετά της γείτονος μου Κατίνας Βασ. Βούκα είδομεν δύο Γερμανούς στρατιώτας γελαστούς να κατευθύνωνται προς την οικίαν μου όπου μόλις επλησίασαν με διέταξαν να εισέλθω εις το υπόγειον της οικίας μου. Μόλις ήνοιξα την πόρταν του υπογείου εδέχθην πυροβολισμόν εκ των όπισθεν και συγχρόνως ήκουσα και άλλους πυροβολισμούς εναντίον της ως άνω φίλης μου Κατίνας και την οποίαν ήκουσα κραυγάζουσαν, “Αχ, μαμά μου”. Εγώ ευρεθείσα τραυματισμένη εις το υπόγειον της οικίας μου κατέφυγα διά της οπισθίας θύρας του υπογείου εις την οικίαν του γείτονος μου Δημητρίου Κατάρα όπου εισελθούσα εύρον την σύζυγόν του Αικατερίνην μετά των δύο τέκνων της ως επίσης την Ελευθερίαν Κωνσταντίνου Κάλλα μετά των τριών τέκνων της. Μόλις με είδον όλοι αιμόφυρτον ετρόμαξαν και με πρώτησαν, “τι συμβαίνει, σκοτώνουν ανθρώπους”; Τους απήντησα καταφατικά και τους συνέστησα να φύγωμεν δια της οπισθίας θύρας του σπιτιών των αλλ’ αύται δεν ηθέλησαν να υπακούσουν και κατέφυγον εις την κουζίαν όλοι των. Εγώ ανοίξασα την οπισθίαν θύραν του σπιτιού του Κατάρα εξήλθον έξω και εκρύβην όπισθεν ενός τοίκου. Από εκεί ήκουσα πολλούς πυροβολισμούς εις την οικίαν Κατάρα οπότε εσχημάτισα την γνώμην ότι

και εκεί θα εξετελέσθουν οι ένοικοι. Μόλις αντελήφθη πως οι Γερμανοί στρατιώται απεχώρησαν εκ της οικίας Κατάρα εισήλθον και πάλιν εντός αυτής και ήρχισα να φωνάζω την Κατερίνα οπότε ήκουσα βογγητό εις την κουζίνα όπου εισελθούσα είδον κατακειμένη την Αικατερίνην Κατάρα τραυματισθείσαν και παρ' αυτήν τα πτώματα των δύο παιδιών της επίσης και το πτώμα της Ελευθερίας Κ. Κάλλα μετά των πτωμάτων των τριών παιδιών της. Τότε εβοήθησα την Κατερίναν να σηκωθεί και εξήλθαμεν αμφοτέροι εις τον διάδρομον του σπιτιού της. Εκείθεν όμως βλέπομεν άλλους Γερμανούς στρατιώτας να πλησιάζουν και ημείς τότε εξηπλώθημεν αμφοτέροι προσποιηθείσαι τας νεκράς. Οι Γερμανοί στρατιώται διήλθον πλησίον ημών και κατευθύνθησαν στην κουζίνα όπου ήσαν τα 7 ως άνω πτώματα και αφού έρριψαν εμπρηστικήν σκόνην εις την σκούπα εξήλθον της οικίας. Μετά πάροδον ολίγης ώρας αντελήφθημεν καπνόν οπότε ηναγκάσθημεν να πετάξωμεν την μισοκαμμένην σκούπαν έξω για να μη εξαπλωθή η πυρκαϊά. Παρεμείναμεν μετά της Αικατερίνης Κατάρα εις το σπίτι της μέχρι του μεσονυκτίου οπότε ήλθεν ο σύζυγός της Δημήτριος όστις και επέδωσε τα τραύματά της. Εις την κωμόπολιν οι πυροβολισμοί οίτινες ήρχισαν άμα τη αφίξει των Γερμανών στρατιωτών περί ώραν 5-5 ½ μ.μ. εσταμάτησαν την 9ην εσπερινήν της αυτής ημέρας. Εγώ φέρω τραύμα διαμπερές του θώρακος εκ των όπισθεν προς τα εμπρός. Η Αικατερίνη Κατάρα η οποία απεβίωσε ενταύθα έφερε πολλαπλά τραύματα εις όλον το σώμα».

άτομα, πληρώνοντας με τη ζωή τους για τις απώλειες στους Γερμανούς που είχε προκαλέσει νωρίτερα ο ΕΛΑΣ. Με την ίδια σκληρότητα και για τους ίδιους λόγους αντιμετώπιστηκαν οι άντρες και τα γυναικόπαιδα της Κλεισούρας (4 Απριλίου 1944) και του Διστόμου (10 Ιουνίου 1944), αυτή τη φορά από τμήματα των SS. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στις τρεις αυτές περιπτώσεις οι προϊστάμενες στρατιωτικές Αρχές κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να δικαιολογήσουν τα εγκλήματα των Γερμανών αξιωματικών και στρατιωτών, επιρρίπτοντας στη ουσία τις ευθύνες στους πληγέντες, οι οποίοι περιέθαλλαν και συνεργάζονταν με τους αντάρτες.

Η κάλυψη που παρείχε η ανώτερη και ανώτατη στρατιωτική ηγεσία προς τους «παραβάτες» υφισταμένους τους αποδείκνυε όχι μόνο την απροθυμία να τιμωρηθούν οι στρατιωτικοί και να δικαιωθούν οι πληγέντες, αλλά πρωτίστως τον νέο στόχο προς την εκπλή-

Κατεστραμμένη γέφυρα ύστερα από ενέδρα ανταρτών στην

ρωση του οποίου είχε εκτραπεί η συγκεκριμένη πολιτική των συλλογικών ποινών· από εργαλείο άσκησης πίεσης, που στόχευε στην καταστολή της Αντίστασης, είχε προσλάβει καθαρά εκδικητικό χαρακτήρα στο πλαίσιο ενός πλέον αποδεκτού και από τις δύο πλευρές, και κυρίως από τη γερμανική, ανορθόδοξου πολέμου φθοράς. Τελικά, στον συγκεκριμένο τρόπο άσκησης των αντιποίνων οφείλεται και η αναποτελεσματικότητά τους, κάτι άλλωστε που συνέβαινε, σε ανάλογη έκταση, και με τις διεξαγόμενες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις (*Säuberungsunternehmen*). Ενώ οι τελευταίες αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος ότι δεν μπορούσαν να εκπληρώσουν το βασικό τους στόχο, που ήταν η εξόντωση των ανταρτών, ωστόσο οι στρατιωτικοί συνέχισαν να εκπονούν και νέα σχέδια επιχειρήσεων μέχρι και την τελευταία στιγμή, λίγο πριν από την αποχώρησή τους από τη χώρα. Η αποτυχία της οριστικής εκκαθάρισης των Βουνών από τους αντάρτες, οφειλόταν όχι στην ελλιπή στρατιωτική προπαρασκευή, αλλά στην έκδηλη αγωνία των επιτελείων να επιδείξουν νίκες κατά των ανταρτών, και οι οποίες τελικά φαινομενικά επιτυχάνονταν, όπως αποδείχθηκε, κυρίως μέσα από τις αναίτιες εκτελέσεις αμάχων. Στις τελικές εκθέσεις αποτελεσμάτων, που υπέβαλαν οι διοικητές των μονάδων προς τα επιτελικά γραφεία, μετά το τέλος της κάθε επιχείρησης εναντίον των ανταρτών, ανέφεραν έναν αριθμό νεκρών εχθρών, χωρίς να διευκρινίζουν εάν επρόκειτο για νεκρούς αντάρτες ή αμάχους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διογκώνεται κάθε φορά ο αριθμός των νεκρών και γενικότερα των απωλειών του εχθρού, ενώ από την άλλη πλευρά οι αρμόδιοι στα γραφεία σχεδιασμού των επιχειρήσεων διαμόρφωναν μία λανθασμένη εικόνα όχι μόνο για την εξέλιξη και τα αποτελέσματα των επιχειρήσεων, αλλά κυρίως για τον ίδιο τον εχθρό και το πραγματικό αξιόμαχο των μονάδων του. Για τους στρατιωτικούς, όμως, που συμμετείχαν στις επιχειρήσεις, η παραποιημένη αυτή εικόνα, αναφορικά με τις εχθρικές απώλειες, αποτελούσε έμπρακτο απόδειξη της επιχειρησιακής τους ικανότητας απέναντι στους ανωτέρους τους. Γενικότερα, η διεξοδική επιτόπια έρευνα έχει αποδείξει ότι το μεγαλύτερο μέρος των απωλειών του εχθρού δεν προερχόταν από τις τάξεις των ανταρτών, αλλά από τον άμαχο πληθυσμό, ο οποίος εξισωνόταν με τους αντάρτες και *βαφτιζόταν* εχθρός.

Φαίνεται όμως πως οι γερμανικές Αρχές είχαν πετύχει μία πραγματική νίκη, τιμωρώντας αμείλικτα τους κατοίκους για επιθέσεις που είχαν σημειωθεί κοντά στα χωριά τους. Αντιμετωπίζοντας την ορατή απειλή επιβολής των ίδιων ποινών, πολλά πεδινά

Αντάρτικη ομάδα στην Ήπειρο.

χωριά εξαναγκάστηκαν να οπλιστούν, δημιουργώντας ζώνες ασφαλείας γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα και ταυτόχρονα περιοχές φιλόξενες για τον ΕΛΑΣ. Επιπλέον, πολλοί από τους πληγέντες από τα γερμανικά μέτρα κατετάγησαν σε ελληνικά παραστρατιωτικά τμήματα και στα κρατικά Τάγματα Ασφαλείας, βρίσκοντας με αυτόν τον τρόπο προστασία και την ευκαιρία για εκδίκηση εναντίον όσων θεωρούσαν υπαίτιους της προσωπικής τους περιπέτειας.

Αυτή η μάλλον αναπόφευκτη εξέλιξη δεν ήταν αρκετή για να αναίρσει την καταφανή αδυναμία των Γερμανών να επιφέρουν συντριπτικά χτυπήματα κατά των ανταρτών του ΕΛΑΣ, ήταν αρκετή όμως για να επιβεβαιώσει την οριστική διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής στο εσωτερικό της χώρας και την επικράτηση πολιτικού χάους. Έχοντας να αντιμετωπίσουν έναν σχεδόν «αόρατο» εχθρό, ο οποίος ακολουθούσε κατά γράμμα τις μεθόδους του ανταρτοπόλεμου, επέλεξαν να εφαρμόσουν απαρέγκλιτα την τακτική της αμείλικτης τιμωρίας εκείνων που τελικά και οι ίδιοι ομολογούσαν πως ήταν αθώοι, είτε πρόκειτο για κατοίκους χωριών είτε για κρατούμενους-ομήρους σε φυλακές και στρατόπεδα συγκέντρωσης. Υπό αυτές τις συνθήκες ο γερμανικός στρατός, εμφανίζοντας πλέον έντονα τα σημάδια της έλλειψης πειθαρχίας και ενός ιδιαίτερα χαμηλού ηθικού, ενεπλάκη σε έναν άγνωστο σε αυτόν είδος πολέμου, σε έναν κατεξοχήν ανορθόδοξο πόλεμο, από τον οποίο έπρεπε να εξέλθει νικητής με κάθε κόστος.

Το ίδιο κόστος εικάζεται πως ήταν έτοιμος να αποδεχθεί και ο ΕΛΑΣ στην προσπάθειά του να υπερισχύσει όχι τόσο στο στρατιωτικό πεδίο σε βάρος των Γερμανών, όσο κυρίως στο πολιτικό σε βάρος των εσωτερικών του αντιπάλων. Στο πλαίσιο αυτό φαίνεται πως ο ΕΛΑΣ χρησιμοποίησε από την πλευρά του τη δυσαρέσκεια που είχε αναπτυχθεί σε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού από τον άδικο χαρακτήρα των γερμανικών μέτρων, προσδοκώντας σε πολιτικά οφέλη. Σχετικά, λίγες μόνο ημέρες μετά την καταστροφή των Καλαβρύτων, το Γ' Επιτελικό Γραφείο του γερμανικού Φρουραρχείου Κορίνθου σημείωνε σε αναφορά του: «[...] Η δράση των ανταρτών παρουσιάζεται ακόμα εντονότερη και έχει προσλάβει σοβαρότερη μορφή. Η κατάσταση, σύμφωνα με την οποία από τη στιγμή της επιβολής των μέτρων εξιλασμού δεν μειώθηκε σε καμία περίπτωση ο αριθμός των επιθέσεων και των δολιοφθορών, αντίθετα πολλαπλασιάστηκε, αποκαλύπτει με βεβαιότητα τους ακολουθούμενους με συνέπεια από το ΕΑΜ σκοπούς του. Μέσα από τις επιθέσεις εναντίον Γερμανών στρατιωτών και τις προκα-

Ελαιογραφία του Leopold Survage με τίτλο «Slaying»

λούμενες εκτελέσεις ομήρων που τις ακολουθούν, περιμένει το ΕΑΜ να ευνοηθεί από την επιδεινούμενη μεταστροφή που παρατηρείται στη στάση του πληθυσμού από όλα τα κοινωνικά στρώματα [...]».

Ταυτόχρονα δεν είναι απόλυτα ξεκάθαρο εάν ο ΕΛΑΣ περιορίστηκε απλώς στο να δρέψει τους καρπούς από τα σκληρά γερμανικά αντίμετρα ή σε ορισμένες περιπτώσεις τα προκάλεσε και σκοπίμως. Αναφορικά με τη δεύτερη αυτή περίπτωση, έχει υποστηριχθεί ότι ο στόχος του ΕΛΑΣ ήταν, διά της πρόκλησης αντιποίνων, να εξαναγκάσει τους κατοίκους να βγουν στο βουνό και να πυκνώσουν τις τάξεις του, κυρίως στις περιοχές εκείνες όπου οι τελευταίοι είχαν φανεί ιδιαίτερα απρόθυμοι για κάτι τέτοιο. Από τις διαθέσιμες πηγές, μεταπολεμικές και συνήθως απομνημονευματικού χαρακτήρα, διανθισμένες με περιγραφές πράξεων ηρωικών, διαφαίνεται τουλάχιστον η αδυναμία, αλλά και η αμηχανία των υπευθύνων του ΕΛΑΣ να αποδείξουν την αναγκαιότητα ενεργειών που δεν ήταν στρατιωτικά αποτελεσματικές, όταν ήταν σίγουρο ότι αυτές θα είχαν αρνητικό αντίκτυπο στον πληθυσμό.

Ενώπιον του παραπάνω προβλήματος φαίνεται πως βρέθηκε και το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, όταν αναγκάστηκε να τοποθετηθεί επί του ζητήματος, ύστερα από ενέδρα ανταρτών κοντά στο Βατερό Κοζάνης, τον Ιανουάριο του 1944, που προκάλεσε σκληρά αντίποινα από γερμανικής πλευράς: «Κατά την μελέτην της περιελθούσης ημίν εσχάτως αλληλογραφίας παρατηρήσαμε: 1) ότι συμφώνως τω [...] ανακοινωθέντι υμών της 31-1-44 προσεβλήθη εις την στενωπόν Σιατίστης υπό προωθημένου τμήματος της Μεραρχίας Γερμανικόν αυτοκίνητον, πιθανώτατα επιβατικόν (κούρσα), με αποτέλεσμα τον φόνον ενός Γερμανού αξιωματικού και τον τραυματισμόν ενός οπλίτου, 2) ότι [...] οι Γερμανοί εξετέλεσαν εις αντίποινα τριάκοντα εννέα ομήρους εν Κοζάνη. Κρίνοντας ότι η προσγενομένη ζημία είναι μεγαλύτέρα του εκ του εγχειρήματος ωφέλους εντελλόμεθα όπως αποφεύγητε εφεξής λόγω παρομοίων αντιποίνων την προσβολήν μεμονωμένων ατόμων ή οχημάτων του κατακτητού ή των οργάνων του, πλην εξαιρετικών περιπτώσεων ιδιαιτούσης σημασίας π.χ. αυτοκίνητον του οποίου επιβαίνει ανώτατος Γερμανός αξ/κός κ.ο.κ. και εντείνητε αντιστρόφως τας προσβολάς κατά τμημάτων οπωσδήποτε αριθμητικώς ισχυρών».

Σε γενικές γραμμές, πολλοί Γερμανοί ανώτεροι αξιωματικοί ήταν πεπεισμένοι ότι ο τρόπος που είχε επιλεγεί για να αντιμετωπιστεί ο ανταρτικός κίνδυνος δεν οδηγούσε

Το Καρπενίσι μετά την πυρπόλησή του από γερμανικές

στα προσδοκώμενα αποτελέσματα· αντίθετα, η τυφλή επιλογή ομήρων και η αδιάκριτη πυρπόληση χωριών απέβαιναν τελικά εις βάρος των γερμανικών στρατιωτικών και πολιτικών στόχων, ενισχύοντας τα σχέδια των ανταρτών του ΕΛΑΣ. Για τους τελευταίους, τα γερμανικά αντίποινα δεν μπορούσαν να αποτελέσουν σε καμία περίπτωση λόγο εξαιτίας του οποίου θα αναστείλαν τη δράση τους ή θα μετέβαλαν την έως τότε ακολούθουμένη τακτική του ανταρτοπόλεμου. Παρά τις μικρές, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, στρατιωτικές απώλειες που επέφεραν στον εχθρό οι επιθέσεις υπό τη μορφή των ενεδρών, αυτές συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό, καθώς τα επαπειλούμενα αντίποινα συνήθως στρέφονταν κατά χωριών και ανθρώπων κατά βάση ξένων προς τον ΕΛΑΣ.

Ακόμα όμως και αυτές οι διαπιστώσεις από γερμανικής πλευράς δεν ήταν αρκετές για να οδηγήσουν σε μία πιο συνετή πολιτική που θα στόχευε στη ριζική καταπολέμηση των ανταρτών και των υποστηρικτών τους, και σίγουρα δεν θα οδηγούσε σε πράξεις ειδικθεις εις βάρος του άμαχου πληθυσμού. Απεναντίας, η επιλογή της ωμής αντιμετώπισης των αμάχων συνεχίστηκε μέχρι και την τελευταία στιγμή της γερμανικής παρουσίας στην Ελλάδα και συνοδεύτηκε από την οριστική υποχώρηση των διαφορετικών απόψεων μέσα στη Βέρμαχτ μπροστά στην όσο το δυνατό απρόσκοπτη αποχώρηση. Από την άνοιξη, κυρίως, του 1944 και με αποκορύφωμα το καλοκαίρι, η προετοιμασία για την εκκένωση της χώρας κατέλαβε κυρίαρχη θέση στα γερμανικά στρατιωτικά πλάνα, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τις όποιες ανθρωπιστικές επιφυλάξεις για τις διογκούμενες απώλειες μεταξύ των αμάχων. Σε αυτό αναμφισβήτητα συνετέλεσε και η ανεξέλεγκτη δράση των παραστρατιωτικών αντικομμουνιστικών τμημάτων που κλήθηκαν να καλύψουν το έλλειμμα του τακτικού γερμανικού στρατού σε ανθρώπινο δυναμικό, αποκτώντας ταυτόχρονα εξουσία και το δικαίωμα της τιμωρίας του εχθρού.

Για τις παρακρατικές αυτές ομάδες, που λυμαίνονταν την ύπαιθρο, όπως ήταν αυτές που δρούσαν στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία, στις τάξεις του εχθρού συγκαταλέγονταν οι πάντες, χωρίς καμία εξαίρεση και σίγουρα ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων. Ήταν τέτοιας έκτασης και ωμότητας η δράση των τμημάτων αυτών εις βάρος των αμάχων, ώστε σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάστηκε να επέμβουν οι Γερμανοί, σώζοντας από βέβαιο θάνατο πολλούς καταδικωμένους από τα μέλη των δωσιλογικών τμημάτων και τους αρχηγούς τους.

Φυσικά, επρόκειτο για μία πλασματική εικόνα, δημιουργοί της οποίας υπήρξαν οι ίδιοι

Γερμανοί αιχμάλωτοι στην Πελοπόννησο.

οι Γερμανοί, όπως υπήρξαν στη συνέχεια και παθητικοί θεατές της. Επομένως, κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών της Κατοχής δεν μπορεί να γίνει λόγος για την τήρηση των κανόνων του δικαίου και πολύ περισσότερο για την τήρηση των υφιστάμενων διαταγών για τα αντίποινα. Άλλωστε, το δικαίωμα της προσφυγής σε αντίποινα είχε πλέον περάσει σε χέρια ανεξέλεγκτα, που ευδοκίμοιζαν εκείνη τη σκοτεινή περίοδο, ακριβώς γιατί η γερμανική στρατιωτική ηγεσία δεν ενδιαφερόταν να τηρήσει ούτε τα προσχήματα του προηγούμενου διαστήματος μπροστά στους διαγραφόμενους κινδύνους εξαιτίας των δυσμενών εξελίξεων στα πολεμικά μέτωπα.

Τελικά τα μέτρα εξιλασμού, μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα τρόμου και ανασφάλειας, κατέληξαν να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της στρατιωτικής τακτικής των Γερμανών. Θεωρήθηκαν μέσο επιβολής της θέλησης του στρατιωτικά ισχυρότερου που επιδίωκε να δράσει τρομοκρατικά απέναντι σε αμάχους παρά στρατιωτικά απέναντι στον ένοπλο εχθρό. Ακριβέστερα, τα αντίποινα συνιστούσαν την πρώτη, και σε ορισμένες περιπτώσεις την τελευταία, γερμανική αντίδραση σε επιθέσεις των ανταρτών, τις οποίες αποδείχθηκε πως δεν ήταν σε θέση να αποτρέψει. Έτσι, από παράγοντας ανάσχεσης της Αντίστασης μετατράπηκαν σε συντελεστή ενδυνάμωσής της, ακριβώς γιατί δεν συνοδεύονταν και από τις προϋποθέσεις για την ήττα της στο πεδίο της μάχης. Όταν πλέον κατέστη φανερό ότι η Αντίσταση δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπιστεί με τις εκτελέσεις ομήρων και τις πυρπολήσεις χωριών, η ρηνητική, για τα γερμανικά όπλα, εξέλιξη του Παγκοσμίου πολέμου ήταν αυτή που επέβαλε τη συνέχιση της προσφυγής στα μέσα αυτά, όσο αντιπαραγωγικά και αν θεωρούνταν. Ίσως γιατί απέναντι στον Νώυμπαχερ βρισκόταν η πλειοψηφία των Γερμανών στρατιωτικών που ήταν μεν σε θέση να αναγνωρίσει μία αδιέξοδη πολιτική, αλλά παράλληλα δεν είχε κανέναν ενδοιασμό στο να διαπιστώνει, μάλλον με πικρία, πως δεν ήταν δυστυχώς δυνατό να τους αποκεφαλίσουν όλους, ενόπλιους και αμάχους.

Αν όμως η αντιμετώπιση της αντίστασης διά της επιβολής αντιποίνων δεν είχε επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα για τις γερμανικές Αρχές, το ίδιο δεν είχε συμβεί στο επίπεδο εκφοράς ενός προπαγανδιστικού δικαστικού λόγου χάρη και στον οποίο η πολιτική και το ελληνικό πολιτειακό ζήτημα έτειναν να καλύψουν τον στρατιωτικό αγώνα εναντίον του κατακτητή. Με άλλα λόγια, οι εσωτερικές διαμάχες μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων και οι ιδεολογικές πολώσεις εντός της ελληνικής κοινωνίας,

Ναζιστική τελετή στην Κρήτη.

εξαιτίας των οποίων είχαν καταστεί εμφανείς οι διαφοροποιήσεις μεταξύ του αριστερού και του δεξιού ή εθνικόφρονος στρατοπέδου, παρείχαν στους Γερμανούς τη «χρυσή ευκαιρία» να υπονομεύσουν τη θέληση αντίστασης του ελληνικού λαού, θρυμματίζοντας τη συνοχή της κοινωνίας.

Η πολιτική «του πολιτικού χάους»: Ενδοελληνικές συγκρούσεις και Δωσιολογισμός

Η Αντίσταση και η δυναμική που ανέπτυξε με τον πολλαπλασιασμό των ανταρτικών τμημάτων και την υποστήριξη από την πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού, έτεινε σταδιακά να αφαιρέσει από τις κατοκικές δυνάμεις το συγκριτικό πλεονέκτημα της υπεροχής και κυρίως να τις οδηγήσει στην απώλεια της άσκησης ουσιαστικού ελέγχου σε ολόενα και περισσότερες περιοχές της χώρας. Το πιο ανησυχητικό όμως για τους Γερμανούς ήταν το γεγονός ότι το κλίμα τρομοκρατίας, οι πυρπολήσεις εκατοντάδων χωριών, οι μαζικές εκτελέσεις αμάχων και η ερήμωση της κατεξοχόν ανταρτοτρόφας υπαίθρου δεν έδειχναν να πτοούν την αντίπαλη πλευρά και κυρίως να την καταπονούν

Αντάρτικη ομάδα σαμποτέρ.

«Τις απόψεις που διατυπώσατε σχετικά με τον εξοπλισμό εθνικιστικών συμμοριών με όπλα και σφαίρες, τις ενστερνίζεται και η ανώτατη διοίκηση της Ομάδας Στρατού Ε. Εντούτοις, πρόκειται για ένα πολιτικό μέτρο στο πλαίσιο της εντατικοποίησης του αγώνα καταπολέμησης του κομμουνισμού, κάτω από την πολιτική καθοδήγηση. Το αντικομμουνιστικό τμήμα του ελληνικού πληθυσμού θα πρέπει να στραφεί ενεργητικότερα προς την κατεύθυνση του αγώνα αυτού και να αναλάβει τη διεξαγωγή του, οδηγούμενο στην ανοιχτή σύγκρουση με το κομμουνιστικό τμήμα του πληθυσμού. Έχοντας πλήρη επίγνωση των στρατιωτικών κινδύνων, οι οποίοι μπορούν να προκύψουν από την εφαρμογή της πολιτικής αυτής, έχει ταυτόχρονα διασφαλιστεί, ότι η παροχή όπλων και σφαιρών θα περιοριστεί μόνο σε εκείνες τις συμμορίες, οι οποίες βρίσκονται κάτω από τον αυστηρό έλεγχό μας και θα πραγματοποιηθεί σε τέτοια έκταση, ώστε οι συμμορίες να μην φτάσουν στην κατάσταση που βρίσκονται οι εφεδρείες. Στην περίπτωση του πολέμου εναντίον αποβατικών δυνάμεων του εχθρού είναι εξασφαλισμένη η πλήρης αναστολή αυτής της επιχειρήσης. Για τους λόγους που ανέφερα παραπάνω, σας παρακαλώ να αντιμετωπίσετε με σύνεση και κατανόηση την προσπάθεια αυτή».

στρατιωτικά διά της πρόκλησης συντριπτικών χτυπημάτων. Οι μεμονωμένες επιθέσεις και οι δολιοφθορές περνούσαν πλέον ως καθημερινές καταγραφές στα πολεμικά ημερολόγια των μονάδων, ενώ οι απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό ήταν ιδιαίτερα οδυνηρές για τις στρατιωτικές διοικήσεις, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη η ανεπάρκεια των δυνάμεων του γερμανικού στρατού Κατοχής. Μπροστά στη διεύρυνση του αντιπαλου μετώπου οι γερμανικές Αρχές, με τη σύμφωνη γνώμη του Βερολίνου, αποφάσισαν να προκρίνουν την πολιτική του πολιτικού χάους που αναμενόταν να στρέψει Έλληνες εναντίον Ελλήνων και να εξοικονομήσει με τον τρόπο αυτό πολύτιμο γερμανικό αίμα. Για τους Γερμανούς οι προσφορές συνεργασίας, ακόμη και ένοπλης, από ελληνικής πλευράς δεν είχαν λείψει και μάλιστα κάποιες από αυτές διατυπώθηκαν ήδη μέσα στους πρώτους μήνες της Κατοχής. Οι κατοχικές κυβερνήσεις του Γεωργίου Τσολάκογλου, του Κωνσταντίνου Λογοθετόπουλου και τέλος του Ιωάννη Ράλλη είχαν εξασφαλίσει τη συνέχιση λειτουργίας της κρατικής μηχανής και μέσω αυτής, την προώθηση των στόχων και των αποφάσεων των Αρχών Κατοχής. Εκείνο επομένως που πρωτίστως ενδιέφερε τις τελευταίες ήταν η διεύρυνση των ερεισμάτων τους εντός της ελληνικής κοινωνίας που θα εφοδίαζε με εθελοντές στρατιώτες την πολεμική προσπάθεια του Ράιχ εντός και εκτός Ελλάδας.

Όταν κατέστη φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν θα ευδοκίμωσε, στον επιθυμητό βαθμό, τότε άρχισαν να ξεετάζονται εναλλακτικά σενάρια που ευνοούσαν τόσο τις μεμονωμένες πρωτοβουλίες όσο και τις κρατικές κινήσεις. Η προοπτική της συγκρότησης ένοπλων ελληνικών σχηματισμών που θα διασφάλιζαν την τάξη και θα την αποκαθιστούσαν, εκεί όπου είχε διασαλευτεί από τις «κομμουνιστικές συμμορίες», προδιέγραφε αυτόματα και τις προϋποθέσεις για την τελική ένταξη τους υπό τη γερμανική προστασία. Μετά μάλιστα την ιταλική κατάρρευση, ο γερμανικός στρατός χρειαζόταν κάθε βοήθεια για να αντεπεξέλθει επιτυχώς στις απαιτήσεις ενός διαρκώς εντεινόμενου ανταρτοπόλεμου. Πρωτίστως όμως οι Γερμανοί χρειαζόταν εγχώριους συμμάχους για να υπονομεύσουν τη θέληση αντίστασης της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, για να υπονομεύσουν με άλλα λόγια ένα μέτωπο που εμφανιζόταν αρραγές απέναντί τους, αλλά ταυτόχρονα εμφάνιζε έντονα ενδοελληνικά ρήγματα.

Οι πρώτες σφοδρές συγκρούσεις εντός του 1943 μεταξύ της σημαντικότερης αντιστασιακής οργάνωσης του ΕΛΑΣ και του συγκριτικά ασθενέστερου στρατιωτικά και

Ο αρχηγός του ΕΔΕΣ, Ναπολέων Ζέρβας, ανάμεσα σε επιτελείς

περικαρακωμένους στην Ήπειρο και σε θύλακες στη Θεσσαλία και στη Ρούμελη Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ) του Ναπολέοντα Ζέρβα, παρείχε στις γερμανικές Αρχές μια πολύτιμη από κάθε άποψη ευκαιρία να επέμβουν, διακρίνοντας τους «κομμουνιστές» από τους «εθνικιστές», με απώτερο στόχο να διευρύνουν ακόμη περισσότερο το χάσμα μεταξύ των Ελλήνων. Στους «εθνικιστές» είδαν τους μελλοντικούς συμμάχους στον αγώνα εναντίον του «μπολσεβικισμού» και στους καταδικωμένους και πληγέντες από τον ΕΛΑΣ εναπέθεσαν τις ελπίδες τους για τη συγκρότηση των ελληνικών εκείνων εθελοντικών σχηματισμών που θα εξοπλιζόνταν από τις αποθήκες της Βέρμαχτ.

Πράγματι, η βίαιη επέμβαση και διάλυση από τον ΕΛΑΣ των μικρών ενόπλων εθνικιστικών τμημάτων που έως τότε δρούσαν στην Πελοπόννησο και στη Μακεδονία λειτούργησε υπέρ των γερμανικών σχεδίων, εγείροντας τα αντικομμουνιστικά αισθήματα ενός τμήματος του πληθυσμού στις περιοχές αυτές. Επιπλέον, στην περίπτωση της Μακεδονίας, οι Γερμανοί, συνεχίζοντας έως έναν βαθμό την προηγούμενη ιταλική τακτική, αξιοποίησαν δεόντως τις σοβούσες πικρίες και αντιπαράθεσεις του παρελθόντος μεταξύ των εθνοτικών ομάδων, διαρρηγνύοντας ανεπανόρθωτα τη συνοχή του κοινωνικού ιστού.

Κάθε πρωτοβουλία συνεργασίας από ελληνικής πλευράς αξιολογείτο από τους Γερμανούς με βάση τις δυνατότητες που είχε να προσφέρει στον αντικομμουνιστικό αγώνα ενάντια στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Επομένως, τόσο οι κρατικές προτάσεις, όσο και οι ιδιωτικές επιδιώξεις θα έπρεπε να πληρούν το κριτήριο της συμμετοχής στον πόλεμο εναντίον του κομμουνισμού, εάν ήθελαν να γίνουν αποδεκτές. Η γερμανική πλευρά επεδίωξε μέσω αυτής της πολιτικής πολλαπλά οφέλη. Δεν ήταν μόνο η συμμετοχή των ελληνικών εθελοντικών τμημάτων στις στρατιωτικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις που δεν μπορούσε να αγνοηθεί, αν και συνήθως η συμμετοχή αυτή δεν επέφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, αλλά πολύ περισσότερο ήταν το πολιτικό όφελος που προέκυπτε από κάθε δυνατή συμβολή στην καταπολέμηση του κομμουνιστικού κινδύνου. Με άλλα λόγια, η συνεργασία μιας μερίδας του ελληνικού πληθυσμού με τις κατοχικές Αρχές, για την ανάσχεση της απειλής του κομμουνισμού, διαμόρφωνε αυτομάτως συνθήκες ενδοελληνικής σύγκρουσης και πολιτικού φανατισμού μεταξύ των αντιστασιακών οργάνωσεων διαφορετικής πολιτικής κατεύθυνσης, πολώνοντας ανεπανόρθωτα την ελλη-

νική κοινωνία.

Ο σχηματισμός των κρατικών Ταγμάτων Ασφαλείας και των διαφόρων ένοπλων παρακρατικών τμημάτων, η διασπορά και η δράση τους από τη Μακεδονία μέχρι την Πελοπόννησο, λειτούργησε διασπαστικά εντός της ελληνικής κοινωνίας, όπως ακριβώς ήλπιζαν οι γερμανικές Αρχές, δοκιμάζοντας την ανθεκτικότητα των προσαθειών κατευνασμού και πολιτικής συνδιαλλαγής μεταξύ του αστικού πολιτικού κόσμου και της ηγεσίας της Αριστεράς. Ο γερμανικός προπαγανδιστικός λόγος αναγνώριζε το σύμμαχο ή δυνάμει σύμμαχο στο πρόσωπο του αντικομμουνιστή και τον αντίπαλο σε όσους συμμετείχαν, υποστήριζαν και εργάζονταν υπέρ των στόχων της Αριστεράς. Σταδιακά άρχισαν να γίνονται ορατές οι διαχωριστικές γραμμές που διέκριναν το εθνικόφρων από το αριστερό στρατόπεδο· αυτές οι γραμμές ήταν περισσότερο εμφανείς και αδιαπέραστες ανάμεσα στα μέλη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και τους άντρες των Ταγμάτων Ασφαλείας. Αριστεροί και συμπαθούντες από τη μια πλευρά, γοητευμένοι ως επί το πλείστον από τους στόχους της ριζοσπαστικοποίησης που είχε συντελεστεί εντός της ελληνικής κοινωνίας, δεξιοί-συντηρητικοί από την άλλη, υπέρμαχοι της διατήρησης του προπολεμικού κοινωνικού καθεστώτος και της επανόδου του βασιλιά, οι οποίοι σταδιακά εξελίχθηκαν σε οπαδούς ενός θολού ή περισσότερο ευκρινούς αντικομμουνισμού.

Όσο πολώνονταν οι συνθήκες και πλήθαιναν οι συγκρούσεις μεταξύ των Ταγμάτων Ασφαλείας και του ΕΛΑΣ, τόσο περισσότερο οι συγκρούσεις αυτές πλησίαζαν στις παρυφές ενός εμφυλίου πολέμου. Η προοπτική ενός γενικευμένου εμφυλίου πολέμου έστρεψε ολοένα και περισσότερο το «ελληνικό ενδιαφέρον» στον εσωτερικό εχθρό, καθώς οι επιθέσεις και οι δολοφονίες που διέπραττε η μια πλευρά ξεπληρώνονταν με το «ίδιο νόμισμα» από την άλλη. Για τον σκοπό αυτό οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν ευρέως τους άντρες των Ταγμάτων Ασφαλείας σε επιχειρήσεις αντιποίνων κατά αμάχων και στελεχών ή υποστηρικτών του ΕΑΜ και των οικογενειών τους, στρέφοντας κατά των συνεργατών τους την οργή του λαού. Σε σχετική οδηγία της η Ομάδα Στρατού Ε (Heeresgruppe E), που έδρευε στο Πανόραμα (Αρσακλί) της Θεσσαλονίκης, είχε περιγράψει τη δεξαμενή από την οποία θα αντλούσαν εθελοντές για τον γερμανικό στρατό: «Ο εξοπλισμός και τα πολεμοφόδια προέρχονται από τις σχετικές ποσότητες που έχουν λαφυραγωγηθεί από τις συμμορίες. Η επιλογή των αντρών των μονάδων αυτών από τους ανθρώπους εμπιστοσύνης δεν επαρκεί. Τα τμήματα αυτά θα πρέπει

Συγκέντρωση πληθυσμού στα πλαίσια της γερμανικής προπα-

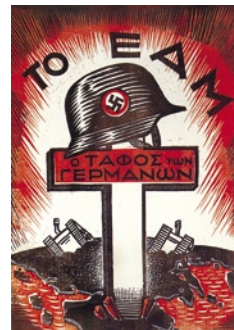

Ο Χάινριχ Χίμλερ, αρχηγός των SS και της Γκεστάπο.

να συγκροτούνται από την κατηγορία εκείνη των Ελλήνων, των οποίων οι οικογένειες βρίσκονται στη γερμανική ζώνη δικαιοδοσίας έτσι ώστε σε περίπτωση που θα καταστεί αναγκαίο να μπορούν να προβούν σε αντίποινα».

Είτε επρόκειτο για τα Τάγματα Ασφαλείας που συγκροτήθηκαν από την κυβέρνηση Ράλλη είτε για τους ιδιότυπους σχηματισμούς της Βόρειας Ελλάδας, που υπήρξαν καθαρά προϊόντα γερμανικών πρωτοβουλιών, τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο είχε ο «ανώτατος διοικητής των SS και της Αστυνομίας» (*Höherer SS-und Polizeiführer*) Βάλτερ Σιμάνα (*Walter Schimana*). Το πόσο καλή δουλειά είχε κάνει ο Σιμάνα στην Ελλάδα φαίνεται από μια επιστολή του προϊσταμένου του Χάινριχ Χίμλερ (*Heinrich Himmler*), στην οποία εξέφραζε την «αμέριστη αναγνώριση» και τα «συγχαρητήριά» του «[...] επειδή κατορθώσατε να οργανώσετε τα υγιή και νομοταγή στοιχεία του ελληνικού λαού στα τμήματα των Ελλήνων εθελοντών, καθώς και των Ευζώνων, και να τα οδηγήσετε –σε αγαστή συνεργασία με τα δικά μας γερμανικά τμήματα– στον αγώνα κατά των μπολσεβίκων συνωμοτών μέχρι την τελευταία ημέρα».

Το μίσος που η κάθε πλευρά έτρεφε για την άλλη, οι «εθνικιστές» για τους «κομμουνιστές» και αντίστροφα, σύμφωνα με το γερμανικό πολωτικό διπολικό σχήμα, ήταν περισσότερο εμφανές στο επίπεδο της καθημερινής δράσης, εκεί όπου η βία ανατροφοδοτείτο από τον διαρκή κύκλο αίματος. Στις περιπτώσεις της απόλυτης ταύτισης και συνεργασίας με τον κατακτητή η βία αυτή ήταν τυφλή, απροκάλυπτη, και στρέφονταν

Αφίσα του ΕΑΜ για την αντίσταση κατά των Γερμανών.

«Κατά το τρίτον δεκαήμερον Μαρτίου 1944 αφίχθη εις την πόλιν μας ο άλλοτε αντισυναγματάρχης του Ελληνικού Στρατού Γεώργιος Πούλος επικεφαλής δυνάμεως εξ 150 - 200 ανδρών ενδεδυμένων με γερμανικήν στρατιωτικήν στολήν. Όταν εισήλθον εις την πόλιν, εισήλθον βέβαια άδοντες πατριωτικά άσματα, ουδέν δε είχαν γνωσθή μέχρι τότε περί της πραγματικής ιδιότητος και του προορισμού του σώματος αυτού. Ο λαός της πόλεως ακούων να άδωνται πατριωτικά άσματα εξήλθε δια να ίδη το διερχόμενον στρατιωτικόν τούτο τμήμα. Εξεπλάγη δε και εξεδήλωσε την έκπληξίν του, πως συνέβαινε, ενώ επρόκειτο περί Ελλήνων στρατιωτών να φέρωσιν ούτοι γερμανικήν στρατιωτικήν περιβολήν, δηλαδή περιβολήν των μυσαρωτέρων ανθρώπων δια τους Έλληνας [...] Αμέσως ο κόσμος ήρχισε να υποψιάζεται ότι οι άνθρωποι αυτοί, οι οποίοι ωμίλουν την

ελληνικήν, ήτο δυνατόν να είναι και πράγματι Έλληνες, εφοβήθησαν ότι θα ήσαν, οίοι τους παρουσίαζεν και η στολήν των, δηλαδή τέως Έλληνες αποβαλόντες όμως μετά ταύτα πάσαν μετά της Ελλάδος σχέσιν και γενόμενοι όπως και η ενδυμασία των τους ενεφάνιζεν, δηλαδή Γερμανοί στρατιώται [...] Αι υπόνοιαι και υποψίαί του κόσμου ότι επρόκειτο περί Ελλήνων απαρνηθέντων εαυτούς και παραδώσαν το σαρκίον των εις χρήσιν του κατακτητού, απεδείχθησαν βάσιμοι, όταν μετ' ολίγας ημέρας ήρχισαν οι στρατιώται ούτοι να διαπράττουν τοιαύτα όργια εις βάρος της πόλεως, ώστε ο λαός δια να κατορθώνη να διαφεύγη ταύτα κατέφευγε και εξήτει προστασίαν εις τους Γερμανούς. Το αποκορύφωμα των κακουργημάτων εις βάρος του λαού της πόλεως και των περιχώρων συνετελέσθη την 6ην Απριλίου 1944, ημέραν καθ' ην ούτοι, δεχθέντες προηγουμένως επίθεσιν υπό των ανταρτών, εξετράπησαν είτε εις δολοφονίας, ληστείας και εμπρησμούς καθ' άπασαν την πόλιν Βεροίας ιδιαιτέρως εις την περιοχήν της στρατοπεδεύσεώς των, όπου εφόνευον αδιακρίτως πάντα έχοντα την οικτραν τύχην να διέρχεται εκείθεν. Εδολοφονήθησαν και ελπιστεύθησαν κατ' εκείνην την ημέραν πλέον των 50-60 συμπολιτών μας [...] Εκτός του ότι η συμπεριφορά των υπήρξε αφαντάστως απάνθρωπος αφ' ου ο κόσμος κατέφευγε εις τους Γερμανούς δια να σωθή από τους ανωτέρω, νομίζω ότι η όλη των δράσις είναι η μοναδικώς κλασσική μορφή των σχετικών αδικημάτων περί εσχάτης προδοσίας και προδοσίας της πατρίδος. Είναι λυπηρόν το ότι ευρέθησαν Έλληνες, οι οποίοι όχι μόνον συνεργάσθησαν με τους κατακτητές αλλά και επέδειξαν τοιαύτην απανθρωπίαν ώστε εις τα όμματα ημών ο κατακτητής να παρουσιάζεται ως προστάτης μας».

εναντίον όλων όσων θα μπορούσαν με αξιολογήσεις διάτρητες να θεωρηθούν υποστηρικτές του *EAM*. Τέτοια περίπτωση αποκάλυπτης συνεργασίας με τους Γερμανούς και χαρακτηριστικής εκδήλωσης ενός αντικομμουνισμού στα όρια του μένους και του φανατισμού υπήρξε ο απότακτος πρώην βενιζελικός κινηματίας του '35 αντισυνταγματάρχης του μηχανικού, Γεώργιος Πούλος. Οι περίπου 350 εθελοντές του αιματοκύλησαν κυριολεκτικά τη Μακεδονία από το καλοκαίρι του 1943 έως το τέλος της Κατοχής, ακολουθώντας τελικά τους Γερμανούς κατά την αποχώρησή τους από τη χώρα.

Το γερμανοντυμένο και οργανικά ενταγμένο στη Βέρμαχτ εθελοντικό σώμα του Πούλου συνιστούσε ίσως το «ιδανικό μοντέλο» για τους εθελοντικούς σχηματισμούς, που παρέμεινε πιστό στον Εθνικοσοσιαλισμό και στο Γ΄ Ράιχ μέχρι την τελευταία στιγμή. Την πίστη τους στο δίκαιο του αγώνα εναντίον του κομμουνισμού είχαν την ευκαιρία να διατρανώσουν λίγο πριν από την απελευθέρωση όλοι όσοι μέχρι τότε είχαν δεχτεί για ποικίλους λόγους να συνεργαστούν, εντασσόμενοι και πολεμώντας μέσα από τις τάξεις των Ταγμάτων Ασφαλείας. Μετά την αποτυχημένη απόπειρα κατά του Χίτλερ της 20ής Ιουλίου 1944 έφτασαν στο Βερολίνο θερμά τηλεγραφήματα συμπαράστασης από τους εθελοντές της Πελοποννήσου και της Μακεδονίας, όπου διεξαγόταν ένας στην ουσία εμφύλιος πόλεμος διαρκούσης της Κατοχής.

Μεταξύ Σεπτεμβρίου και Νοεμβρίου του 1944, δηλαδή λίγο πριν και λίγο μετά τη γερμανική αποχώρηση από την Ελλάδα, ο ΕΛΑΣ διεξήγαγε σφοδρές και πολύνεκρες μάχες με τα Τάγματα Ασφαλείας, θέτοντας σταδιακά τη χώρα υπό τον πλήρη έλεγχο του. Την περίοδο αυτή το στοιχείο της αντεκδίκησης κυριάρχησε είτε από την πλευρά των ανταρτών του ΕΛΑΣ είτε από την πλευρά ενός εξαγριωμένου κάθε φορά πλήθους που είχε υποστεί την αγριότητα του κατακτητή και των συνεργατών του και τώρα περίμενε να τιμωρήσει με τα ίδια του τα χέρια τους αιχμαλώτους άντρες των Ταγμάτων Ασφαλείας. Το ένα μετά το άλλο τα προπύργια της «αντίδρασης» υπέκυψαν υπό το βάρος της στρατιωτικής υπεροχής του ΕΛΑΣ και της απώλειας της γερμανικής υποστήριξης. Οι αιματηρές μάχες στην Καλαμάτα, στον Πύργο, στους Γαργαλιάνους, στον Μελιγαλά, στην Κρύα Βρύση, στον Κούκο, στο Κιλκίς, στον Βαθύλακκο και αλλού σηματοδότησαν το τέλος μιας πολιτικής που είχε δρέψει καρπούς από τον ελληνικό διχασμό, συντελώντας στο εμφύλιο χάος που τόσο μεθοδικά είχε επιζητήσει όλο το προηγούμενο διάστημα.

«Μας περιμένουν σκληρές μάχες και ταλαιπωρίες»: Το τέλος της γερμανικής Κατοχής

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1944 οι Γερμανοί πραγματοποίησαν τις τελευταίες μεγάλης κλίμακας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στα βουνά με αποκλειστικό σκοπό να κρατήσουν ανοικτές τις οδούς διαφυγής από το ελληνικό έδαφος και τους αντάρτες μακριά από αυτές. Η μεγάλη κινητικότητα που ήταν εμφανής το διάστημα αυτό στους

Η σημαία της ναζιστικής Γερμανίας με τη σβάστικα.

κόλπους του στρατού Κατοχής δεν οφειλόταν μόνο στις επιχειρήσεις αυτές αλλά στις εντατικές προετοιμασίες για την αποχώρηση από τη χώρα. Τον Αύγουστο η αρμόδια *Ομάδα Στρατού Ε* κήρυξε την Ελλάδα σε ζώνη πολεμικών επιχειρήσεων. Σε λίγο άρχισαν να την εγκαταλείπουν οι Γερμανοί πολίτες, οι μεγάλης ηλικίας στρατιώτες της

«Οι 5.000 αξιωματικοί και άνδρες των ελληνικών εθελοντικών τμημάτων της Πελοποννήσου με το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της Πελοποννήσου όπισθεν αυτών, εκφράζουν την βαθυτάτην αγανάκτησίν των δια την εναντίον σας απόπειραν σχεδιασθείσαν και επιχειρηθείσαν υπό υποκειμένων, τα οποία δεν ήθελαν να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα του αγώνος κατά του κομμουνισμού και των πλουτοκρατών συνεργατών τους. Εκφράζουν την χαράν των δια την θαυμαστήν διάσωσίν σας και κλίνουν με ευγνωμοσύνην το γόνυ ενώπιον του Παντοδυνάμου Θεού όστις ήπλωσε προστατευτικήν χείρα επάνω από την ζωήν σας δια να σας διαφυλάξη εις το γερμανικόν έθνος και εις την εν τω αγώνι κατά της κομμουνιστής πανώλης νηωμένην Ευρώπην. Δια τους Έλληνες εθελοντάς της Πελοποννήσου η ένδειξις αυτή είνε μία παρόρμησις όπως συνεχίσουν δι' όλων των δυνάμεων μέχρις εσχάτων τον αγώνα κατά των ξένων προς την χώραν μπολσεβικικών ορδών εν Ελλάδι. Από της ιεράς αρχαίας Σπάρτης, εκ της οποίας προήλθεν η δραξ των ηρώων του Λεωνίδου, η οποία έσωσε τον ευρωπαϊκόν πολιτισμόν, υψούται η προσευχή μας "Κύριε, διαφύλασσε τον Φύρερ"».

«Ημείς οι Έλληνες, οι οποίοι μετά των εντίμων και ανδρείων Γερμανών στρατιωτών αγωνιζόμεθα εντός του εδάφους της αιωνίας ημών πατρίδος υπέρ των αιώνιων ιδεωδών του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, της θρησκείας, της οικογένειας και της πατρίδος υμνούμεν και δοξάζομεν τον προστάτην υμών και φιλεύσπλαχτον Θεόν, ο οποίος έσωσεν υμάς τον μέγαν Φύρερ της Γερμανίας και ολοκλήρου της Ευρώπης από τους όνυχας των κακών και πονηρών δαιμονίων οι οποίοι ηθέλησαν να Σας δολοφονήσουν. Επ' ευκαιρία της διασώσεώς Σας εκφράζομεν προς Υμάς τα αδερφικά φιλικά αισθήματα και δεόμεθα του παντοδυνάμου Θεού να χαρίση εις Υμάς ζωήν και ικανότητα προς δράσιν δια να αγωνισθήτε υπέρ της Ευρώπης εναντίον των ατιμών Εβραίοπλουτοκρατών και των απαισίων πρακτόρων της Μόσχας, εναντίον των κοινών αυτών δολοφόνων και εκθρών της πραγματικής ελευθερίας και της ευημερίας του εργαζόμενου και τιμού λαού ολοκλήρου της ανθρωπότητας».

Αφισέττα που κυκλοφόρησε το 1944 και σχολιάζει την επικει-

Βέρμαχτ και οι υπηρεσίες της στρατιωτικής αστυνομίας, ενώ έκλεισαν οι γερμανικών συμφερόντων επιχειρήσεις και τα πολιτιστικά ινστιτούτα.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1944, οι Γερμανοί επέσπευσαν τις προετοιμασίες τους, καθώς οι Ρώσοι προήλαυναν προς το Βελιγράδι, με την υποστήριξη ρουμανικών και βουλγαρικών στρατευμάτων, αλλά και την ενίσχυση των Σέρβων παρτιζάνων. Ο κίνδυνος να αποκοπεί η *Ομάδα Στρατού Ε*, την ανάγκασε να διατάξει την άμεση προώθηση όλων των γερμανικών τμημάτων προς τα βόρεια. Δύο ήταν τα σημεία στα οποία η στρατιωτική ηγεσία επικέντρωσε τις προσπάθειές της: α) στην ταχεία προώθηση των στρατευμάτων προς τα βόρεια και β) στην εκκένωση της Ελλάδας με όσο το δυνατό λιγότερες ανθρώπινες απώλειες. Ταυτόχρονα, οι σκαπανείς ανέλαβαν τη συστηματική ανατίναξη δρόμων, σιδηροδρομικών γραμμών και βαγονιών, λιμανιών και γενικά όλων των στρατιωτικής σημασίας εγκαταστάσεων. Υπολογίζεται ότι μεταξύ 9ης Σεπτεμβρίου και 2ας Νοεμβρίου είχαν ανατιναχτεί σε όλη την Ελλάδα 95 γέφυρες, 14 τούνελ, 52 σιδηροδρομικοί σταθμοί και 130 χιλιόμετρα σιδηροδρομικών γραμμών.

Μετά την απελευθέρωση του μεγαλύτερου μέρους της ηπειρωτικής χώρας και των νησιών, εξαιρουμένων ορισμένων νησιών όπου εγκλωβίστηκαν γερμανικά και ιταλικά τμήματα, ήταν η σειρά του πληθυσμού των μεγάλων αστικών κέντρων να πανηγυρίσει το τέλος της Κατοχής. Έχοντας υποστεί μικρές καταστροφές, η Αθήνα απελευθερώθηκε στις 12 Οκτωβρίου· το πρωί της ημέρας εκείνης χιλιάδες κόσμου συγκεντρώθηκαν

Σκηνή από την απελευθέρωση της Αθήνας τον Οκτώβριο του

«[...] Στις 1 και 2 Νοεμβρίου, τα τελευταία στρατεύματα της Ομάδας Στρατού Ε πέρασαν τα ελληνικά και μακεδονικά σύνορα, με κατεύθυνση προς Βορρά. Έτσι, ολοκληρώθηκε η εκκένωση της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων των νησιών του Αιγαίου, που είχε ξεκινήσει την 1η Σεπτεμβρίου [...] Με την ολοκλήρωση της εκκένωσης της Ελλάδας, πραγματοποιήσαμε επιτυχώς ένα αποφασιστικό βήμα για τη δημιουργία ενός νέου μετώπου στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και πετύχαμε να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις για τα μετέπειτα επιχειρησιακά μέτρα. Όμως, δεν έχει επιτευχθεί ακόμη ο τελικός στόχος. Μας περιμένουν σκληρές μάχες και ταλαιπωρίες. Έχοντας, όμως, επίγνωση της θέλησής μας για τη συνέχιση του αγώνα, πίστη και σταθερή εμπιστοσύνη στη διεύθυνσή του, δένουμε το κράνος σταθερότερα. Να ζήσει ο Φύρερ μας και Ανώτατος Στρατιωτικός Διοικητής».

στην πλατεία Συντάγματος για να ανασάνουν τις πρώτες στιγμές της ελευθερίας. Τρεις ημέρες αργότερα, οι γερμανικές στρατιωτικές Αρχές της Θεσσαλονίκης εξέδωσαν τη διαταγή για τη μετακίνηση όλων των δυνάμεων με κατεύθυνση τα βόρεια σύνορα της χώρας. Η Θεσσαλονίκη απελευθερώθηκε στις 30 του ίδιου μήνα, γνωρίζοντας ανάλογες στιγμές εθνικής ανάτασης με εκείνες που είχαν λάβει χώρα λίγο νωρίτερα στην Αθήνα. Στις 2 Νοεμβρίου ο τελευταίος Γερμανός στρατιώτης πέρασε από τα βόρεια σύνορα της χώρας στο γιουγκοσλαβικό έδαφος.

Ύστερα από τρεισήμισι χρόνια η Ελλάδα απελευθερώθηκε από έναν σκληρό στρατιωτικό ζυγό, έχοντας υποστεί τεράστιες καταστροφές. Η οικονομία της είχε εξαρθρωθεί, οι απώλειες όμως στο ανθρώπινο δυναμικό της ήταν αυτές που είχαν πληγώσει ανεπανόρθωτα τη χώρα: κατά τη διάρκεια των ετών αυτών Γερμανοί, Βούλγαροι και Ιταλοί είχαν μεταχειριστεί κάθε μέσο με σκοπό να υποτάξουν το αγωνιστικό φρόνημα του λαού και να αφαιρέσουν από τον κορμό του έθνους τους συνεκτικούς αρμούς του. Παρά τους χιλιάδες εκτελεσμένους, την ερήμωση της υπαίθρου, τα εκατοντάδες καταστραμμένα χωριά, την πείνα, την εξαθλίωση, τις συλλήψεις και τα βασανιστήρια, την καταρράκωση της αξίας της ανθρώπινης ζωής, της τιμής και του δικαιώματος της παρουσίας, ο ελληνικός λαός παρέμεινε πιστός στη συμμαχική υπόθεση και αγωνίστηκε με σθένος για την ελευθερία του αλλά και για την ελευθερία όλων εκείνων των ανθρώπων που μέχρι τότε υπέφεραν εξαιτίας των ρατσιστικών αντιλήψεων και του ολοκληρωτισμού, υπό το πέλαμα του φασισμού και του αγκυλωτού σταυρού. Η τελική δικαίωση του αγώνα ήρθε τη στιγμή της απελευθέρωσης, το τίμημα ωστόσο για τη συνοχή της χώρας έμελλε να πληρωθεί ακριβότερα σε ένα αμέσως επόμενο στάδιο.

Αποχώρηση Γερμανών από το λιμάνι της Σούδας.